

Univerzita Palackého v Olomouci
Pedagogická fakulta

Obraz starých pověstí českých v průběhu 20. století

Vedoucí práce: Mgr. Daniel Jakubíček Ph. D.

Autor práce: Irena Filgasová

Bydliště: Valašská Polanka

Obor studia: Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání a speciální pedagogika pro 2.
stupeň ZŠ a SŠ

Kombinované studium

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

.....

Irena Filgasová

Děkuji PhDr. Danielu Jakubíčkoví za podnětné připomínky a cenné rady, které mi pomáhaly při psaní mé bakalářské práce, a především za ochotu a čas věnovaný této práci.

OBSAH

1	POVĚST JAKO ŽÁNŘ.....	7
2	PROMĚNA STARÝCH POVĚSTÍ ČESKÝCH V NÁRODOTVORNÉHO ČINITELE	13
2.1	POVĚST JAKO NÁRODOTVORNÝ ČINTEL	14
2.2	VÝZNAM POVĚSTÍ PRO NÁRODNÍ KULTURU A VLASTENECTVÍ.....	15
3	STARÉ POVĚSTI ČESKÉ VE 20. STOLETÍ	18
3.1	POVĚSTI V PRVNÍ POLOVINĚ 20. STOLETÍ	18
3.1.1	POVĚSTI LEONTINY MAŠÍNOVÉ.....	18
3.1.2	POVĚSTI IVANA OLBRACHTA	19
3.2	POVĚSTI VE DRUHÉ POLOVINĚ 20. STOLETÍ	20
3.3	SOUČASNÁ ZPRACOVÁNÍ POVĚSTÍ	21
3.3.1	MARTINA DRIJVEROVÁ A JEJÍ KNIHA ČESKÉ DĚJINY OČIMA PSA	22
3.3.2	JINDŘICH FRANTIŠEK BOBÁK A JEHO KNIHA DÁVNÉ POVĚSTI ČESKÉHO NÁRODA ...	23
3.3.3	IVAN KREJČÍ A JEHO KNIHA STRAŠNÉ POVĚSTI ČESKÉ ANEB HRDINNÉ POVĚSTI BOHEMANŮ UPROSTŘED EVROPY	24
4	SROVNÁNÍ STARÝCH POVĚSTÍ ČESKÝCH S KNIHOU PETRA PIŤHY PAMĚŤ A NADĚJE Z POVĚSTÍ ČECH A MORAVY	26
4.1	SROVNÁNÍ POVĚSTI O VLASTI S POVĚSTÍ O ČECHOVI	29
4.2	SROVNÁNÍ POVĚSTI O ZÁKONECH S POVĚSTMI O LIBUŠI, O PŘEMYSLOVI A POVĚSTÍ LIBUŠINA PROROCTVÍ	33
4.3	SROVNÁNÍ JIRÁSKOVY POVĚSTI DÍVČÍ VÁLKA S POVĚSTÍ O VZPOUŘE36 ZÁVĚR	44

ÚVOD

„Snažil jsem se oživit naši minulost, přiblížit k jasnému názoru a porozumění. Nečinil jsem tak jako snílek, který má oči jen do minulosti obráceny... Dnešku plně neporozumí, kdo nezná včerejška... Alois Jirásek 1911“¹

Je nesporné, že Jiráskovy Staré pověsti české patří k nejvýznamnějším literárním dílům tohoto žánru u nás. Pokud opomeneme skutečnost, že Jirásek je beze sporu velký představitel historického realismu, spatřujeme význam tohoto díla zvláště v pojetí pověstí jako národotvorného činitele. O nezaměnitelném významu pověstí nás může přesvědčit to, že snad každý národ je má ve svém dědictví. Je důležité ztvárňovat pověsti pro uchování národního citění, hrdosti a vlastenectví. Vlastenectví také nepochybně hraje v uměleckém díle Aloise Jiráska velmi zásadní roli. Kniha byla napsána v naprosto jiné společensko-politické atmosféře. Dnes, kdy od napsání tohoto díla uplynulo více než 120 let, se musíme ptát, jak se časový odstup a jiná společensko-politická situace promítly do čtenářského vnímání pověstí. Cílem práce tedy je nejen interpretovat Staré pověsti české, ale navíc se zamyslet nad jejich aktuálností v proměně čtenářské obce. Za tímto účelem se pokusíme srovnat Jiráskovo dílo s knihou Petra Piťhy Paměť a naděje. Piťha nám zde bude reprezentovat moderního autora zpracovávajícího klasickou látku, která je v jeho pojetí charakterizována filozofickým vhladem do staročeské pověsti v současném pojetí. Naši textovou analýzu zaměříme na posunutí tématu pověstí z vlastenecké roviny do roviny morální.

Dalším z cílů bude nejen vlastní interpretace tohoto knižního vydání, ale také komparace s knihou pověstí Petra Piťhy Paměť a naděje. Naším cílem bude analyzovat tato díla a porovnat, jak se Petr Piťha vypořádal s novodobým zpracováním stejných pověstí, které před více než sto lety napsal také Jirásek. Budeme sledovat jeho jiný úhel pohledu na stejné zpracované téma a posunutí z roviny vlastenecké do roviny morální. Vybrané nejznámější pověsti, které nacházíme u obou autorů, podrobíme hlubší komparaci.

V první části se zastavíme u pověsti jako žánru folklorní epiky a jejího historického hlediska v kontextu s nejstarší českou literaturou. Budeme se věnovat Jiráskovi a hlavně době, ve které tvořil Staré pověsti české. Také se budeme zabývat částí historie, ve které se Jiráskovy Staré pověsti české

¹ JANÁČKOVÁ, Jaroslava: Malá knížka o Starých pověstech českých, Klub mladých čtenářů Albatros, 1985, str. 14

stávají národotvorným činitelem. Stručně se také budeme věnovat kritice autorovy tvorby a jeho vlastního pohledu na jeho práci.

Zaměříme se na sledování toho, jakým vývojem prošly Staré pověsti české v první i druhé polovině dvacátého století, jak byly upravovány, s jakým záměrem filosofickým a podtextem ideologickým byly prezentovány, a jak Jiráskovo dílo žilo svým vlastním životem, který musel být poplatný vládnoucímu režimu. Krátce se také zmíníme o autorech, kteří v první polovině dvacátého století tvořili pověsti a byli ovlivněni Jiráskovou tvorbou. Dále bude našim cílem interpretovat některá současná zpracování pověstí a poukázat na jejich vhodnost či nevhodnost pro dětského čtenáře a sledování jejich kompozičních principů, postupů a motivů.

V poslední kapitole podrobíme vlastní analýze nejznámější pověsti Aloise Jiráska a pokusíme se o jejich komparaci s obdobným tématem, které se vyskytuje v pověstech Petra Pitřhy.

1 POVĚST JAKO ŽÁNŘ

Pověst je krátký prozaický žánr původně folklorní (orální) epiky. Je pro ni příznačná jednoduchost děje a narace. Příběh se většinou odehrává na jednom místě, v krátkém časovém úseku, má jednoduchou zápletku a málo postav. Děj má zpravidla překvapivé a poučné rozuzlení.

Termín pověst se u nás užívá od počátku národního obrození. Nejprve byl však chápán širěji. Užíval se pro kratší prózy rozmanitých druhů s důrazem na to, co se povídalo a uchovávalo mezi lidmi. V dnešním významu poprvé použil pojem pověst Karel Jaromír Erben pro Riegrův slovník naučný.

Pověst se podobá pohádce, ale v pověsti je zřetelně odlišen reálný a imaginární svět. Pověst na rozdíl od pohádky většinou nepoužívá stereotypní formule, dobro v ní nemusí zvítězit nad zlem, hlavní hrdina také nebývá idealizován jako v pohádkách. Pověst také na rozdíl od pohádky daleko pevněji zasahuje látkou do krajiny domova a je v ní silná emotivní a národní atmosféra.

Pověsti můžeme dělit na **historické**, v nich vystupují reálné historické postavy (například Jan Žižka, Václav IV., kníže Bořivoj). Také vyprávějí o válkách, které opravdu byly (husitské, tatarské, turecké, pruské či švédské) nebo vyprávějí o poddanství a robotě (pověst kozinovská a zbojnické pověsti) a také o přírodních katastrofách a epidemiích.

Zvláštní skupinu tvoří **staré pověsti české**, které obsahují výrazné rysy mýtů o vzniku našeho národa. Postupem času se tyto pověsti staly naší národní kulturní tradicí. Obsáhleji se této problematice budeme věnovat v části o pověstech a mýtech.

Dalším druhem jsou pověsti **místní** vyprávějící o magické moci tajemných lokalit. Pověsti **etiologické**, které se vztahují ke vzniku podivuhodných přírodních útvarů. Pověsti **etymologické** vysvětlují vznik místního názvu (například Čertovy skály, které podle pověsti postavil čert za jednu noc).

Pověsti **genealogické** vztahující se k historii rodů, pověsti **heraldické** vysvětlující původ šlechtických erbů, městských znaků a domovních znamení. A jako poslední do této skupiny řadíme pověsti **legendární**, které vypráví o založení klášterů (například na místě zjevení Panny Marie nebo o vzniku zázračných pramenů a jiné). Více v části Pověsti a legendy.

Do širšího pojetí tohoto žánru můžeme zahrnout také pověsti **démonické**. Folkloristy jsou často považovány za samostatné pověrečné povídky nebo jsou někdy zařazovány mezi pohádky. Vypráví se v nich o setkání člověka s nadpřirozenými bytostmi, o tajemných událostech, zázračných

vyléčeních či splněných věštách. Řadíme k nim také pověsti o osobnostech s výjimečnými znaky (učenec Faust spojený s ďáblem, krysař, kat, vědma, a jiné).

O původu a šíření nejstarších českých pověstí trvají spory stejně jako u světových středověkých pověstí. Pro zdokumentování šíření pověstí chybějí pramenné podklady. Již v Kristiánově legendě z 10. století nacházíme původ přemyslovské pověsti. Legenda má stručné epické jádro a rozvinutější je až verze Kosmova, která využívá motivů biblických a antických (například povolání Přemysla od pluhu, připomíná pověst o římském panovníkovi Cincinátovi). Také můžeme zaznamenat paralelu s epikou germánskou a francouzskou (například Píseň o Rolandovi). Kosmas obohatil českou dynastickou pověst o postavy Kroka a jeho dcer a také o vyprávění dívčí a lucké války. Kronikáři později rozvíjejí Kosmův základ přidáním dalších postav a příběhů. Například v Dalimilově kronice se poprvé objevuje Ctirad a Šárka, Hájkova kronika pak obsahuje atraktivní příběh o Horymírovi a jeho věrném Šemíkovi.

Pověsti lidového původu se u nás od počátku 19. století stávaly předmětem zájmu obrozenec-kých sběratelů. Česky nejprve vycházely sbírky Malého, Kuldy, Němcové a Erbeny, které čtenářům přinášely pověsti společně s pohádkami. Jejich úpravy však často byly vzdáleny autentickému folklórnímu znění. Adaptace pověstí byly od počátku národního obrození oblíbeným žánrem vlasteneckého písemnictví. Autentické folklórní podání pověstí začali preferovat koncem 19. století odborně vyškolení sběratelé (A. Sedláček, V. Tille, J. Š. Kubín a jiní). Literární adaptace pověstí patřily také k oblíbeným žánrům vlasteneckého písemnictví. Regionální autoři pěstovali prostřednictvím takových příběhů vztah čtenářů ke konkrétní lokalitě. Byli to například J. Svátek, P. Biliánová, J. Košnár, L. Mašíňová a další.

Ve 20. století již pověsti nedosahovaly takové oblíbenosti u čtenářů jako v době obrozené. Zůstávají však hojně pěstovaným žánrem, který byl určen hlavně dětem a mládeži.

Pověst také sloužila a slouží jako inspirace pro mnohá díla. Inspirovali se jimi hlavně novoro-mantičtí umělci kolem Národního divadla (například Smetanova opera Libuše, symfonická báseň Šárka z cyklu Má vlast, výtvarná díla Mikoláše Alše, J. Mánesa a J. V. Myslbeka). Dále jsou to libreta Elišky Krásnohorské ke Smetanovým operám (Tajemství a Čertova stěna), která jsou míst-ními pověstmi.

Pověsti také ožívají ve formě parafrází, parodií, ale i v žánru fantasy. Jiné zase zpestřují histo-rickou prózu se zábavným zaměřením.

1. 1. Pověsti a lidová tradice

Touha poznat původ a dějiny všeho je typická nejen pro západní kulturu, ale i pro celé lidstvo. Pověst vychází z lidových tradic, které po staletí žily v širokých lidových vrstvách. Prvopočátky lidové tradice sahají do pradávných časů, kdy byly součástí magických obřadů a úkonů. Časem se přetrhla jejich závislost na starých obřadech a začaly se vyvíjet samostatně. Tento proces osamostatnění urychlilo křesťanství, které potlačilo pohanské obřadní zvyklosti.

V porovnání s umělou literaturou se lidová tradice vyznačuje některými specifickými vlastnostmi, jelikož existuje v ústním podání. Ústní charakter podmínil také její uměleckou formu (jazyk a kompozici). I lidová tradice měla původně svého autora, ale dále se utvářela v procesu obměn. Navazovala na ni literatura umělá, která se po dlouhá staletí vyvíjela a z lidové tradice čerpala.

Pověst patří k nejstarším literárním žánrům orální slovesnosti a předpokládá se, že se objevila už v pradávných lidských společnostech. Vzhledem k tomu, že se však z počátku šířila pouze ústně, můžeme se o její primární podobě a funkci pouze dohadovat.

V době romantismu vznikl sběratelský zájem o pověsti, které existovaly ve folklorním prostředí a literární adaptace pověstí se staly součástí umělé literatury. Pomáhaly také pěstovat vztah k domovu a hrály důležitou roli při uvědomování si národní příslušnosti. Pověst také stála u zrodu řady významných světových uměleckých děl.

1. 2. Pověsti a mýty (báje)

Eliade píše ve své knize *Mýtus a skutečnost*, „že je velmi obtížné najít definici mýtu, kterou by přijali všichni učenci a byla by zároveň srozumitelná i laikům.“²

Mýtus neboli báje je epický útvar, ve kterém se odráží názor člověka na svět. Jedná se o anonymní kolektivní příběh vypravovaný ústně po celé generace. Mýty byly tak dlouho reinterpretovány, až se nakonec začaly předávat pomocí psaných textů. V průběhu věků se pak proměňovaly pod vlivem kultur i díky tvořivému duchu mimořádně nadaných jedinců.

² ELIADE, Mircea: *Mýtus a skutečnost*, Oikoymenh, Praha 2011, str.10

Mýty vyprávějí o událostech, které předcházejí dějinám (v onom čase, v pradávných dobách). Jak můžeme číst u Cambella: „*stáří mytologie se zjevně shoduje se stářím lidstva.*“³ Slavný religionista Eliade se zabývá povahou a klasifikací mýtů. Řadí je do dvou kategorií. První jsou mýty stvořitelské (o tom jak vznikl svět), těmi dalšími jsou mýty o původu (pojednávají o vzniku určitých entit v rámci již stvořeného světa). Ve svých dílech také upozorňuje na to, jak kdysi mýtus provázel člověka takřka na každém kroku, protože pro něj bylo nutné znát svůj mýtický původ.

Dávné báje se mění v jednotlivých společnostech v mytologie (například řeckou, římskou, keltskou, židovsko-křesťanskou, germánskou, slovanskou a jiné). Zpravidla zahrnují všechny podstatné otázky. Mýtus zásadním způsobem formuje všechny starověké kultury a trvale poznamenává náboženství, umění, filozofii, i vědu. Jung píše ve své práci *Člověk a jeho symboly*: „*mýty se v detailech značně liší, při bližším zkoumání však vidíme, že strukturou jsou si velice podobné. Mají viditelný dramatický náboj a méně zřetelný nicméně hluboký psychologický význam.*“⁴

V průběhu vývoje se často mýty s pověstmi stýkají a překrývají. Typickým projevem českého národního obrození je mýtus slovanský. Mýtotvorným činitelem této doby byly preromantické básně v Rukopisech, které věrohodně fingovaly texty z 13. a 10. století – Rukopis královedvorský obsahoval pseudomystické postavy Lumíra, Záboje, Slavoje. Rukopis zelenohorský pak přináší skladbu Libušin soud. Mýtus o české minulosti byl podpořen vírou v pravost rukopisů, které byly brány za věrohodnější než Kosmova kronika.

Mytologie národního obrození kulminuje ve vydání Kollárovy Slávy dcery, jenž zčásti čerpá z mytologie řecké a indické. Silně vlastenecký podtext tohoto díla dokresluje symbolika posvátných míst (Tatry, Praha, Vyšehrad, Říp, Blaník).

Dalším autorem, který vzkřísil mýty, je Karel Jaromír Erben. Učinil tak převážně svou Kyticí z pověstí národních. Erben shledává v bájesloví hluboký smysl a také jádro pravé symboliky a filozofie vůbec. Vytvořil dílo týkající se prapodstaty lidské existence a etiky.

³ CAMBELL, Joseph: *Proměny mýtu v čase*, Portál, Praha 2000, str. 8

⁴ JUNG, Carl Gustav: *Člověk a jeho svět*, Portál, Praha 2017, str. 12

1. 3. Pověsti a legendy

Legenda představuje jednu z forem kultu svatých. Můžeme ji nalézt v liturgii a paraliturgické literatuře. Později ji můžeme nacházet i v jiných literárních žánrech a také v pověstech. Jedná se o vyprávění ze života osob, které po smrti dosáhly svými skutky věčný život v nebi (velmi často umučením). Některé legendy vznikaly také proto, aby podpořily kanonizaci či beatifikaci takové osoby. Legendy byly psány, aby oslavily památku příkladných křesťanů, kteří dali přednost božím zákonům a duchovním hodnotám často za cenu vlastního obětování. V legendě se tedy nacházejí principy křesťanské filozofie a neustálý vyostřený boj dobra a zla, jenž je příčinou určité schematicnosti tohoto literárního žánru. Má výchovné a agitační postavení, jehož posláním je předkládat věřícím vzor křesťanských ctností.

Legenda se jako literární druh zrodila ve Středomoří na sklonku antiky. Do českých zemí se legenda dostává působením křesťanských misí na počátku 9. století, kdy bavorští misionáři přinášeli spolu s křesťanstvím příběhy tehdy módních světců. Zásadní význam však mělo působení byzantských světců Konstantina – Cyrila a Metoděje, o kterých vznikly záhy po jejich smrti anonymní staroslověnské legendy. Život Konstantinův, sepsaný asi kolem roku 870, je určen vzdělanějším čtenářům, i když jsou zde popsány četné zázraky, autor se v této legendě věnuje hlavně Konstantinovým teologickým polemikám proti ikonoklasmu. Život Metodějův byl sepsán asi krátce po roce 885. Toto dílo téměř postrádá zázraky a sloužilo zřejmě jako ideový propagační prostředek církevní politiky. Za nejstarší václavskou legendu bývá pokládána První staroslověnská legenda, v níž hlavní hrdina ještě postrádá idealizaci světce a počet zázraků zde není v tak velkém poměru. Další je latinsky sepsaná legenda „Když mohutněla víra křesťanská“. Na konci 10. století pak sepisuje vzdělaný benediktínský mnich nazývaný Kristián legendu „Život a umučení svatého Václava a jeho báby Ludmily“, kterou vytvořil s největší pravděpodobností na přání biskupa Vojtěcha. Nachází se v ní první obrysy přemyslovské pověsti a kultura přemyslovského státu. Představuje svatého Václava jako ideálního světce a panovníka, který vyznává principy křesťanství a askeze.

V 11. století se v českých legendách objevuje poustevník – asketický mnich svatý Prokop (spoluzakladatel Sázavského kláštera), o němž se píše v kronice Mnicha sázavského. Je zde zdůrazněno opatovo češství a protiněmecké cítění. Zvláštností je, že do českého prostředí byla zasazena též legenda o chorvatském princovi Ivanovi.

V období středověku je legenda v českých zemích velmi oblíbená. Dokladem jsou václavsko-ludmilské legendy vznikající ve 13. až 14. století, mezi nimiž vyniká Nové vyprávění o mučedníku

sv. Václavovi, knížeti českém z pera Karla IV., který v patronu české země viděl vzor duchovního i panovníka. Dále byly v legendách (Zbraslavské kronice) oslavováni blahoslavený Hroznata, Václav II. a Anežka Přemyslovna, která bývá svou činností srovnávána se sv. Klárou či sv. Hedvikou.

Husitská epocha přináší mnohé legendy z kališnického prostředí. Největší pozornosti se dostalo Janu Husovi. Dílo o jeho životě a skonu se přisuzuje Petru z Mladoňovic. Další významnou legendou je Život, tj. šlechtné obcování ctného svatého kněze mistra Jana Husi, kazatele českého. Autorem této legendy je Jiří Hramba. Na pomezí mezi legendou, anekdotou a pověstí se pohybuje vyprávění o Janu Žižkovi jako strážci nebeské brány ze 17. století.

Další rozkvět zažívá legenda v 17. – 18. století. Homiletika se věnuje osudům mnohých cizích i domácích světců. Tento žánr se také uplatňuje v dramatu a písňové tvorbě. Barokní legendy spojuje motiv líbezné české krajiny poukazující na Boha jako tvůrce přírodních krás. Vytvářela také pocit sounáležitosti v české zemi, vlastenectví a vztah k českému jazyku. Na některé rysy barokních legend navázalo i národní obrození v pracích katolických, ale i romantických (K. H. Mácha básně Svatý Vojtěch a Svatý Ivan). Dále například Božena Němcová zpracovala několik legend v žánru pohádky.

V 19. – 20. století se legendami zabývali hlavně katoličtí autoři (např. B. M. Kulda, S. Bouška a s touto skupinou spolupracoval i J. Zeyer). Za zmínku nepochybně stojí Zeyerovy Tři legendy o krucifixu (1895), ve kterých autor čerpal spíše z pověstí než legend, což dokládá, jak se hranice mezi těmito žánry od poloviny 18. století stírá.

Antiklerikálně zaměřený proud české literatury přelomu 19. – 20. století využíval legend k vyslovení národních a sociálních požadavků a také se objevují ve chvílích ohrožení české státnosti (Mnichov, vznik protektorátu, srpen 1968 a normalizace).

2 PROMĚNA STARÝCH POVĚSTÍ ČESKÝCH V NÁRODOTVORNÉHO ČINITELE

U pověsti záleželo především na tom, co má říct. Proto byla vyprávěna jednoduchým prostým jazykem. Nejznámějším zpracováním českých pověstí jsou Staré pověsti české od Aloise Jiráska. Ve Starých pověstech českých nacházíme lásku k mateřskému jazyku, úctu k národní historii a poetické podání starých časů.

Když se Alois Jirásek shodnul počátkem devadesátých let 19. století s Františkem Serafinským Procházkou na nutnosti vytvořit knihu pověstí pro dětského čtenáře, bylo oběma jasné, že mládež nepotřebuje speciální literaturu a ani se jí nemá literatura vybírat či snad komponovat z historických knih pro dospělé. Jirásek se inspiroval Pražskými pověstmi od Svátka, ale nechtěl psát dílo báchorkovité a lokální. Chtěl napsat knihu pověstí historického, národního rázu. Za rok bylo toto dílo hotovo a v lednu 1894 byl v Malém čtenáři, který redigoval Procházka, otištěn vroucí úvod Jiráskův a další ukázky O Bivoji a Staroměstský orloj.

O tom, že se Jirásek zhostil této práce s velkou odpovědností, svědčí, co napsal v dopise J. S. Macharovi.

„Novinek hrubě nemám. Nechodím nikam nežli ve čtvrtek k Pokorným, kde bývá Vrchlický, Winter, Sládek, Thomayer, někdy Stupecký a Jelínek, a v sobotu mezi historiky... Pracuji nyní o Starých pověstech. Až budou celé, pošlu Vám je. Ted' posílám několik dalších sešitů a Spisů. Popřejte jim laskavě kousek místa v bibliotéce. 17. května 1894.“⁵

Ve Starých pověstech českých je zdůrazněn význam národních tradic a lidová moudrost. Jirásek pochopil, že česká literatura potřebuje pověsti vztahující se jak k předdějinnému, tak i k dějinnému vývoji národa. Zpracovává nejstarší pověsti o Libuši, Přemyslovi, o dívčí válce a jiné, které byly poprvé zaznamenány ve 12. století v Kosmově kronice a také vychází z Hájkovy kroniky z 16. století. V pověstech novějších můžeme zaznamenat sociální ladění. Například v pověstech o Ječmínkovi, Žižkovi, Kozinovi a Jánošíkovi. V knize jsou také pověsti pražské, o výstavbě Prahy v době Karla IV., a konečně i některá proroctví. Staré pověsti české zahrnují příběhy s reálným základem, ale i pověsti v plném slova smyslu. Jiráskovi se podařilo oživit naši národní slávu a dodat příběhům lyričnost. Jeho fenomenální vypravěčské umění se zasloužilo o to, že vytvořil nejoblíbenější české pověsti a překonal

⁵ JANÁČKOVÁ, Jaroslava: Malá knížka o Starých pověstech českých, Klub mladých čtenářů Albatros, 1985, str. 14

popularitu všech stávajících kronikářů. Toto díl, patřící k vrcholům české lyrické prózy, se bezesporu stalo národotvorným činitelem.

Mohlo by se zdát, že Jirásek je téměř bez životopisu, protože jen psal a psal. O jeho významu svědčí bezesporu i to, že se po něm jmenuje nejedna ulice či náměstí. Jirásek byl pokládán až za nepřehlédnutelného. Už před dovršením 40 let zásoboval českou literaturu mnohými rukopisy.

2.1 Pověst jako národotvorný činitel

Za první světové války se čtenáři více přimkli k domovu a k nadějím pro český národ. Dochází k přilnutí k tradicím, které byly dříve odmítány. Není divu, že čtenáře to přiblížilo také k Jiráskovi, který byl v té době již šedesátníkem na vrcholu své tvůrčí kariéry.

V této době bylo nutné inspirovat se těmi, kteří žili před námi. V případě Starých pověstí českých se jedná spíše o laskavé pohádky o národní minulosti než o pravdivé historické obrazy. Vypořádat se s tím však musí historikové. Při čtení Jiráska cítíme, že čteme starého poctivého autora, který neopakovatelně používá naši řeč.

Autor Starých pověstí českých bral do rukou rozličná znění pověstí, porovnával je a inspiroval se jimi. Zasloužil se, že lokální pověst vešla do celospolečenské paměti a stala se součástí národního historického povědomí. Jirásek do díla zařadil národní mýty, pověsti moravské, slovenské, ale i židovské. Zvláštní oddíl pak věnoval Praze. Vyskytují se zde sentimentální milostné povídky (Bivoj a Kazi, Ctirad a Šárka), povídky dobrodružné (Horymír) i proroctví a věštby (Praotec Čech, Přemysl Oráč, Golem a Staroměstský orloj). Jirásek zde zaujímá roli neviditelného vypravěče, což vyvolává dojem autentičnosti, historičnosti a uměleckého přesvědčení. U postav doplňuje psychologickou motivaci. Vynechává motivy báčkovitých, a naopak rozvíjí obrazy přírody a prostou krajinu. Archaismy, které Jirásek hojně používá ve svém díle, volí obezřetně, aby neriskoval nesrozumitelnost. Proto také dává přednost archaickým vazbám před archaismy samotnými.

Dojem vážnosti i napínivosti vyvolává autorův posun k ideové modernizaci. Uchopil dávné věty bez skepse a ironie. Své hrdiny zbavuje negativních znaků. Dalimil například ve své kronice píše, že Praotec Čech opustil původní zemi jako trest za spáchanou vraždu, zatímco u Jiráska odchází z krajiny, kde se strhly boje. Staré pověsti české vybavil jejich autor moderními ideami, jako jsou náboženská a názorová tolerance či demokratické soužití různých národů a ras.

Staré pověsti české jsou uznávány jako zvláštní slovesná kultura, která není brána jen jako utilitární četba pro mládež, ale je dílem patřícím k vrcholům české lyrické prózy.

2.2 Význam pověstí pro národní kulturu a vlastenectví

Jirásek si při psaní Starých pověstí českých jistě uvědomoval, že pověsti o našem národě jsou Čechům velmi drahé. Píše o tom Vladimír Macura v knize Český sen (kapitola Sen o Libuši). „*Umírající Magdalena Dobromila Retigová se prý nechala snést z postele na podlahu. Učinila tak – jak sdělila Aloisu Jiráskovi jedna z někdejších žaček litoměřické vlastenky – „podobně jako Libuše, o které pověst vypravuje, že vidouc blížící se smrt, položila se na zemi a zemřela.“*⁶

Toto předsmrtné gesto Magdaleny Dobromily Retigové bylo přihlášením se k posvátné české Libuši. Jedna z nejvýznamnějších žen tehdejšího českého světa se tak utvrdila o svém významu a postavila se po boku bájně kněžny jako „máteř národa“. Jednalo se o přihlášení se k češství, jakkoli může být na tuto scénu pohlíženo jako na bizarní, její čin je naplněn tragickou důstojností. Retigová přijala obřadnost tohoto aktu. Přetvořila tak Hájkovu fabulaci o Libuši v živý obraz, ve slavné tableau.

V jiné kapitole Sen o Amazonce se dočítáme, že doboví pamětníci pražských svatodušních bouří vzpomínají na pražskou Amazonku (či Slovanku), krásnou dívku vyzbrojenou bambitkou a puškou. Bojovala po boku studentů jako bájná Vlasta. Tento revoluční výjev fascinoval i děsil zároveň. Vypovídá o možnostech aktivní role ženy, o její rovnosti a volal po jasném vymezení její aktivity.

Věnceslav Černý, který ilustroval první sešitové vydání Jiráskových pověstí, se stává prvním čtenářem díla a spoluautorem pověsti O Horymírovi. Jaroslava Janáčková píše ve své biografii o Jiráskovi: „Černý znal místní podání týkající se Šemíkova hrobu od své matky. Jeho matka totiž pocházela z Neumětel. Co se dozvěděl od své matky, spěchal sdělit Jiráskovi. „Asi před 37 nebo 38 lety přišel do Neumětel některý archeolog (jméno jeho matka znala, nemůže se však víc upamatovati), a chtěl hrob ten otevřít, obyvatelstvo však sběhlo se na něho s vidlemi a lopatami a nepřipustilo, aby hrob se jen dotknul, takže musil v pravém smyslu utéci. Týž rok pak vypukl v obci oheň a celá strana vesnice, při níž hrob Šemíkův se nalézal, lehla popelem. Oboum těm příhodám matka má jako mladé děvče byla

⁶ MACURA, Vladimír: Český sen, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1998 str. 88

přítomna. Uvádím věc tuto Vašnostem v tom úmyslu, že snad by se hodila jako poznámka o nedotknutelnosti hrobu Šemíkova na způsob poznámek při vypravování o Přemyslu.“⁷

Tuto pověst ztvárnil Jirásek podle Hájkovy kroniky. Jeho Horymír je ale dynamičtější než Hájkův. Horymírovi připsal poslední větu. „*Po dnešní den ukazují tam místo kamenem označené, kde věrný Šemík byl pochován.*“⁸

Pověsti často bývaly vnímány jako naprosto pravdivé, nemusí však nutně vycházet ze skutečných událostí. Setkáváme se v nich s něčím neobvyklým, co nás zajímá a obsahují také něco tajemného. Události, které jsou v pověstech vyprávěny, poukazují na morálku postav, jejich mravnost a mají také sociální význam. Lidé si vždy vyprávěli pověsti jako něco věrohodného, či dokonce pravdivého. Často jsou používány obrazy, které svědčí o pravdivosti (to se opravdu stalo) nebo takové, ve kterých se například píše (povídala naše bába, náš staříček). Badatelé však zjistili, že někdy se pověst zcela shoduje s realitou, jindy nikoli či snad jen z části.

U pověsti záleželo především na tom, co má říct. Proto byla vyprávěna jednoduchým, prostým jazykem. Pokud chtěl vypravěč v posluchači vyvolat nějakou citovou účast, doplnil vyprávění různými pořekadly, monology, přidal přísloví.

Jiráskovo dílo kulminovalo kolem roku 1900. V této době revolučních proudů nebylo přáno historické beletrii. Minulost byla brána za zátěž, která odčerpává síly na cestě vpřed.

O potřebnosti tvorby s historickou tematikou se Jirásek utvrdil hlavně díky čtenářské oblibě jeho prací a stoupajícímu společenskému jednání. Navázal na linii výchovnou a povzbuzující, kterou představovali Josef Kajetán Tyl a V. B. Třebízský a svým dílem tak předznamenal historický román 20. století. Příkladem mu byl Henry Sienkiewicz, který psal historické romány nejen o dějinách Polska a za své dílo dostal také Nobelovu cenu za literaturu.

Alois Jirásek dříve než psal, studoval řeč, místa, kroje a zvyky lidu podle metody realistů. Staré pověsti české jsou vybaveny dějepisným poznáním, věrohodností i beletristickou fikcí. Jiráskovo vypravěčské umění těžilo z rozlohy národního jazyka, originální stylizace, ale i z ústního vyprávění. Někteří mladší autoři ho vnímali jako lidovýchovného spisovatele lačnického po oficiálních počtech. Vy-

⁷ JANÁČKOVÁ, Jaroslava: Alois Jirásek, Melantrich, Praha 1987, str. 238

⁸ JIRÁSEK, Alois: Staré pověsti české, Státní pedagogické nakladatelství, 1989, str. 55

čítali mu, že výchovné cíle mají špatný vliv na uměleckou hodnotu jeho díla. Trnem v oku bylo některým kritikům také Jiráskovo postavení ve veřejném životě (byl senátorem za národně demokratickou stranu).

Svou autoritu podloženou dosavadním dílem potvrdil Jirásek tím, že jako první podepsal Manifest českých spisovatelů z roku 1917, kterým se zúčastnění autoři postavili za státní samostatnost. Jeho dílo bylo provázeno jak nekritickým uctíváním, tak i odmítáním. Stal se však autorem nad jiné uznávaným a po generace znovu čteným. Nemůže však být pochyb, že se nemalou měrou zasloužil o výchovu čtenářů, kulturu čtení a pochopení výrazů, které nejsou řečeny přímo, protože byl mistrem kronikářského tvaru, jemuž se může vytýkat jeho rozvleklost, jen když zcela nepochopíme účinek jeho díla.

3 STARÉ POVĚSTI ČESKÉ VE 20. STOLETÍ

3.1 Pověsti v první polovině 20. století

Už počátkem 20. století hledali levicově smýšlející básníci, prozaici, publicisté, literární kritici i politici v Jiráskově díle neúprosný morální zákon, jenž dobré odměňuje a zlé trestá. V jeho historickém realismu nalézali líčení, která považovali za vzpouru robotnického lidu proti pánům a šlechtě. Dělníci a zemědělci pak u Jirásky hledali spravedlivý odboj a obranu lidské společnosti. Obdivovali husity, kteří v Jiráskově vyprávění ožívali a jako selští porobenci se chopili svých zbraní, kos nebo cepů a spěchali bojovat za pravdu a lidskou spravedlnost. Fascinovala je organizace slavného husitského hnutí, první boje a založení města Tábor, které považovali za první obec komunistickou.

Julius Fučík si například svatého Václava vážil ne proto, čím byl, ale proto, co si z něho udělal národ. Považoval ho za symbol národa, který umí sám sobě vládnout. Nebyl pro něj asketickým svět-cem a nevážil si jeho smířlivosti. Pro Fučíka byl hrdým bojovníkem na koni, jenž vítězně drží kopí a čestně stojí na Václavském náměstí. Však právě toto náměstí je pro český národ tolik významné. Zde podle Fučíka bil a bije tep národa ve chvílích nejdůležitějších.

3.1.1 Pověsti Leontiny Mašínové

Po vzoru Jirásky zpracovala naše národní pověsti také Leontina Mašínová. Většinu svých knih psala pro děti. Napsala pro ně také několik loutkových her. Její pověsti a legendy by se daly zařadit mezi tvorbu určenou pro děti i dospělé. Mašínová literárně upravovala sebrané materiály k pověstem od konce třicátých let. Mnohé pověsti zůstaly publikovány pouze v novinách a časopisech. Její slovan-ské pověsti vyšly v knize *Ze slovanských legend a pověstí*. Tato kniha obsahuje nejen prózu, ale i verše a ruské byliny. K napsání knihy *Tajemný veršů hlas* inspirovala Leontinu Mašínovou zejména lidová vyprávění jejích rodinných příslušníků a přátel. Autorka se v této knize zaměřuje na pověsti východo-české. Dále čerpala z pamětních knih a kronik obcí. Také používala vlastivědné publikace, které se pokoušejí vysvětlit vznik obcí, měst a hradů. V jejích pověstech často vystupují nadpřirozené bytosti a strašidla. Její knihy byly určeny školám a veřejným úřadům. Měly ale také význam pro všechny, kdo se v tomto kraji narodili. Její dílo umožňuje čtenářům poznat popisovaný kraj, lid a jeho kulturu. Pro Leontinu Mašínovou byl vzorem Alois Jirásek, jak píše ve své vzpomínkové knize *Za oponou paměti*. „*Kdyby někdo mohl vymazat z mé paměti jméno Aloise Jirásky, byly by mé vzpomínky ošizeny o veliký*

díl kouzla.“⁹ Uprostřed první světové války přijala Leontina Mašínová pozvání k návštěvě od Jiráskova a jeho ženy. Poté se přátelili a navštěvovali častěji.

3.1.2 Pověsti Ivana Olbrachta

Dále mezi autory, kteří se zabývali pověstmi v první polovině 20. století, musíme zařadit Ivana Olbrachta s jeho knihou *Ze starých letopisů*. Poprvé byla vydána v roce 1940. Olbracht se snažil přiblížit tehdejší mládeži českou pověstí. Kniha je rozdělena na tři části podle pramenů, ze kterých spisovatel čerpal. První část je inspirována Kosmovou Kronikou českou. Tato část obsahuje sedm nejznámějších pověstí. Od příchodu praotce Čecha a jeho družiny, vyprávění o Krokových dcerách, Pověst o Libuši a Přemyslovi. Tato část obsahuje i dvě méně známé pověsti Bitva na Tursku a Zrádný Durynek. Z kroniky české Václava Hájka z Libočan se Olbracht inspiroval v deseti pověstech. Jsou zde například pověsti o Bivojovi, Dívčí válka a o počátcích křesťanského národa. I zde jsou téměř neznámé pověsti. Například Svatý Ivan, který byl poustevník, jehož v lese našel kníže Bořivoj. Později zjistil, že je dědicem chorvatského trůnu, ale nechce se ho ujmout, protože si zamiloval poustevnický život. V této knize jsou také zpracovány legendy o Svaté Ludmile a Svatém Václavovi. Autor k vyprávění příběhu používá básnickou formu a je si také vědom, že informace v ní mohou být nepřesné, domyšlené nebo dokonce ovlivněné duchem doby. „*Pravdu od nepravdy rozlišit už nemůžeme. Nebo řekněme to lépe: nedovedeme již rozloučit paměť na skutečnou událost od toho, co k ní přibásnila tvůrčí duše národa.*“¹⁰ Olbracht považoval pověsti za velmi přínosné k udržování vlasteneckého citění v dobách nejhoršího útlaku českého národa.

⁹ MAŠÍNOVÁ, Leontina: *Za oponou paměti*, Hradec Králové, 1982, str. 27

¹⁰ OLBRACHT, Ivan: *Ze starých letopisů*, Albatros, 1984, str. 9

3.2 Pověsti ve druhé polovině 20. století

Krátce po únorovém převzetí moci komunistickou stranou samotný tehdejší prezident republiky Klement Gottwald vyhlásil Jiráskovskou akci. Příkládal dílu Aloise Jiráska takový význam, že o něm dokonce sepsal krátkou brožuru, jež byla vydána v roce 1951 a je plná demagogické ideologie. Klement Gottwald však nebyl literárním kritikem, a proto je pravděpodobné, že tuto brožuru nese-psal sám, ale zřejmě mu pomáhal nějaký novému režimu oddaný literární kritik či spisovatel.

„Hlásíme se k Jiráskovi a je nám blízký – bližší než staré společnosti kapitalistické, že ve svém díle mistrně vystihl, které to naše tradice vedou vpřed, k svobodě a rozkvětu národa. Jeho dílo nás učí tedy správnému pohledu na naši minulost, popisuje naše národní sebevědomí a plní nás dějinným optimismem a vírou v tvořivé síly lidu. KLEMET GOTTWALD (předmluva ke Starým pověstem českým).¹¹

Cílem Jiráskovské akce bylo masové rozšíření díla Aloise Jiráska. V plánu bylo do roku 1951 vydat 50 tisíc kusů knih z 32 svazků Jiráskova díla. Tato vydání měla být velmi kvalitní a doplněná o ilustrace Mikoláše Alše. V této akci šlo především o to, aby Jiráskovo dílo bylo zpřístupněno lidovému čtenáři. Organizátoři akce si vybrali právě Aloise Jiráska, aby se stal pravým národním klasikem a nejčtenějším českým autorem. Na podporu akce byl založen Jiráskův fond, do kterého mohli občané finančně přispívat. Během několika měsíců se vybralo na tehdejší dobu neuvěřitelných 15 milionů korun. Přispívalo se také sběrem papíru. Důvodem byl jeho nedostatek a sběrovými akcemi přispívaly hlavně školy. Organizování této akce se ujalo ministerstvo školství, věd a umění v čele se Zdeňkem Nejedlým. Toto ministerstvo spolupracovalo během akce s ministerstvem informací a osvěty, které řídil Václav Kopecký. Oficiální záštitu nad touto akcí převzal tzv. Jiráskův výbor s předsedou Zdeňkem Nejedlým, který doprovázel tuto kampaň řadou přednášek a projevů. Napsal mnohé propagační brožury a doplnil Jiráskova díla doslovy, jež měly zajistit správnou interpretaci a pochopení díla velkého Jiráska.

Z doslovu Zdeňka Nejedlého ke Starým pověstem českým: *„Staré pověsti české jsou jednou z nejpobulárnějších Jiráskových knih. Zachytily se především v mládeži, ale staly se láskou i dospělých. A plným právem. Psal je Jirásek již na vrcholu své tvůrčí síly, v době, kdy tu byly již první svazky F. L. Věka, a kdy vznikl první svazek U nás. Mistrovské je proto již samo podání pověstí. Je to však kniha*

¹¹ JIRÁSEK, Alois: Staré pověsti české, Albatros, 1964

významná i svým obsahem. Je to jakási vstupní brána, kterou vcházíme v Jiráskovo podání českých dějin.

*Jiráska neláká starší předhusitská doba českých dějin – doba knížat a králů, šlechty a patricijů, kdy vším bylo panstvo a lid ničím. Jeho české dějiny začínají husitstvím – dobou, kdy promluvil český lid. Ale nepřešel starší dobu zase úplným mlčením. I tam našel, co stálo za zaznamenání a podání i dnešnímu našemu lidu. Našel tam pověsti – výtvary lidové fantazie a tvořivosti. V nichž si lid zachytil, co ho v nich zajímalo na minulosti, i té nejdávnější. Ale jimiž si vyzdobil vše to, co dále následovalo. A dále: v těchto pověstech je zachycen i sám život a práce lidu v oněch prastarých dobách. A proto Jirásek – hned po obraze největší síly a slávy českého lidu, po románě Proti všem, napsaném v letech 1892 – 1893 – vydává roku 1894 Staré pověsti české, aby současnému čtenáři předvedl všechnu tu krásu a bohatost tvořivosti českého lidu, od dob nejstarších až takřka do přítomnosti.*¹²

Probíhala také řada doprovodných akcí. Česká divadla uváděla Jiráskovy divadelní hry, adaptace jeho románů a točily se filmy na motivy jeho díla. Jirásek se stal autorem, kterého tehdejší režim vyzdvihoval nad jiné. Touto akcí bylo Jiráskovo dílo nemalou měrou obohaceno o ideologický balast, který se však pro Jirásku stal spíše danajským darem než pomocí.

3.3 Současná zpracování pověstí

V současnosti již byly pověsti našeho národa zpracovány nespočetněkrát. Mnohá zpracování však nedosahují ani zdaleka kvality Starých pověstí českých od Aloise Jirásky, jakkoli by se mohlo zdát, že Jirásek už nemá dnešní mládeži co říct.

Adaptace pověstí jsou v dnešní době určeny hlavně pro děti a mládež. Věnují se jim mnozí autoři a můžeme se v nich setkat s převyprávěnými pověstmi z českého a moravského regionu a také s tematikou evropských dějin. V mnohých dílech je kladen důraz na osobitost úpravy původního námětu. Po roce 1989 již žádný autor našich pověstí nemusí klást důraz na ideologické interpretování naší historie, ani není nutné, aby hledal spojitost například mezi husity a komunisty.

¹² JIRÁSEK, Alois: Staré pověsti české, Albatros, 1964, doslov Zdeňka Nejedlého.

Místní pověsti bývají často součástí regionálních souborů a vlastivědných publikací. Například kniha *Za dluhých večerů...Pověsti a pohádky z Hornolidečska* od Petra Odehnala, které s nefalšovaným valašským akcentem načel Ludvík Vaculík.

Velký okruh pověstí se také pojí k Praze. Za zmínku jistě stojí Pražské legendy a pověsti J. Svátka nebo *Nové pražské pověsti*, které napsal V. Cibula a mnohé další. Nesmíme opomenout knihu pověstí s židovskou tematikou autora Lea Pavláta *Osm světél*, která obsahuje biblické příběhy, legendy a bajky.

3.3.1 Martina Drijverová a její kniha *České dějiny očima psa*

Na základě své pedagogické praxe mohu konstatovat, že u dětí je velmi oblíbená kniha autorky Martiny Drijverové *České dějiny očima psa*. Autorka napsala tuto knihu poutavým způsobem zvláště pro děti.

Jak už titul knihy napovídá, pověsti nám vypráví Pes (psán s velkým P), který sleduje všechny děj a vypráví to, co mu samotnému připadá zajímavé. Nemůžeme se proto divit, že psovi připadají některé události zajímavější než jiné a na celou problematiku nahlíží jinak než člověk. V knize není vypravěčem pouze pes, ale nachází se zde také vypravěč nadosobní. Střídají se zde dvě vypravěčské roviny. Pes se také stává účastníkem děje a někdy do něj dokonce zasahuje.

Nadosobní vypravěč komentuje děj humorným způsobem, vysvětluje slova a seznamuje s místy, která by malí čtenáři nemuseli znát. I když je často vše jen smyšlené, obohacuje to velmi humornou stránku knihy a u dětí má toto zpracování kladnou odezvu.

Autorka často používá perzifláž, ironizaci postav a odlehčení situace. Například když postavy umírají násilnou smrtí. I proto je ve srovnání s Jiráskovými pověstmi zpracování této knihy vhodnější pro malé děti. Drijverová některé pasáže, zpracované Jiráskem, úplně vypouští a jiné převypráví Pes svým osobitým způsobem. Například se Pes zamýšlí nad smrtí svatého Vojtěcha. Říká, že jestli české dějiny musí být tak kruté a plné krve, pak by mohly špatné časy potkat i psí rasu. Autorka tak zřejmě chce dětem sdělit, že z dějin se máme poučit.

Díky komentářům psa a nadpřirozeného vypravěče je v textu málo přímé řeči, která je použita pouze pro zdůraznění některých situací. Odchyldy od obsahu se objevují jednak u již zmiňovaných násilných pasáží a některé pověsti chybí úplně (např. Lucká válka). Většina pověstí je podobná Jiráskovu zpracování, jsou však zkrácené a zachycují, „jak to vidí Pes.“ Některé jsou pak kombinací Jiráskových Starých pověstí českých a knihy Oldřicha Sirovátky *Brunclík a lev*.

3.3.2 Jindřich František Bobák a jeho kniha Dávné pověsti českého národa

Dalším ze současných autorů, kteří převyprávěli pověsti a zajisté stojí za zmínku, je Jindřich František Bobák se svou knihou Dávné pověsti českého národa. Bobákovo vyprávění začíná mnohem dříve než v Jiráskových pověstech.

V této knize je dán velký prostor době pohanské. Můžeme říct, že autor pověsti ve srovnání s Jiráskem píše daleko obsírněji. Jednu pověst rozděluje na několik částí. Například příchod Čechů je rozdělen do několika pověstí.

Kniha začíná vyprávěním o stvoření prvních lidí Ljuby a Ljuba. Dále se zde zabývá vznikem kmenů a boji mezi nimi. Po zdlouhavém úvodu se vyprávění konečně dostává k Čechovi. Toto vyprávění má však jinou podobu než Jiráskovo. Autor poukazuje na potřebu spojení slovanských kmenů, aby se mohly lépe chránit. Další pověsti jsou podobné Jiráskovi. Například Krok a jeho dcery a ztvárnění Dívčí války. Zajímavá je pověst Lucká válka, kterou autor rozdělil do několika částí a příliš se neliší od pověsti Jiráskovi. Jméno hlavního hrdiny je však Tyr. Zřejmě je převzato od Kosmy. Poslední pověsti z doby pohanské jsou jiné než ve Starých pověstech českých. Převážně se v nich píše o nesvárech mezi panujícími bratry, které vedou k rozdělení Čech.

Pověsti z doby křesťanské jsou opět psány velmi rozsáhle. Autor v této knize používá mnoho archaismů. Například šelo, říza, rubáš, mlat, otká, jho atd. Četnost těchto slov, která jsou vkládána do spisovného jazyka, působí malinko násilně. Všechna jsou však vysvětlena pod textem, což je vhodné zejména pro dětského čtenáře.

V textu se hojně objevují popisné pasáže, což čtenáři pomáhá představit si, jak to tenkrát asi mohlo vypadat. Podrobně jsou zde popisovány bitvy a vraždy, které jsou líčeny až hrubým způsobem. Autor chtěl zřejmě zachytit krutost doby, ve které se pověsti odehrávaly, což však dle mého názoru tomuto dílu neprospívá. I když jsou některé pasáže příliš dlouhé a vleklé a jiné zase nadměrně kruté, promlouvá autor k dnešnímu čtenáři moderním srozumitelným jazykem. Nechybí zde také špetka jemného humoru a napětí. Proto jsou Dávné pověsti národa českého pro dnešního čtenáře srozumitelnější než Jiráskovy Staré pověsti české.

3.3.3 Ivan Krejčí a jeho kniha Strašné pověsti české aneb Hrdinné pověsti Bohemanů uprostřed Evropy

Pokud máme vybrat ze současných zpracování našich pověstí knihu, která se příliš nezdařila, tak to bude kniha Ivana Krejčího *Strašné pověsti české aneb Hrdinné pověsti Bohemanů uprostřed Evropy*.

Tomuto autorovi se nemůže odepřít osobitý styl, ale Ivan Krejčí se často ani nedrží tématu. V úvodu své knihy píše, že všechno mohlo být taky trochu jinak, než jsme doposud slyšeli. Vychází z toho, že o starých časech, které z vyprávění známe, nevíme mnoho, nebo vůbec nic.

Kniha začíná vyprávěním o době, kdy na Zemi bylo jen moře a činné sopky, ale nevyskytovala se zde žádná forma života. Pak se autor zabývá evolucí. Krátce píše o prvních formách života a zmiňuje se o lidském pokolení, které se vyvinulo z opic. Autorův první praotec prý donutil lidstvo ke vzpřímené chůzi. Dále následuje vyprávění o různých kmenech, až se autor dostává k nám již známým pověstem. Některá vyprávění jsou však úplně neznámá, a proto se můžeme domnívat, že Ivan Krejčí si je zcela vymyslel. V jedné pověsti například udělal z panovníka Jaromíra homosexuála. Autor zřejmě vzal v úvahu skutečnost, podle které nechal Jaromíra vykastrovat jeho bratr, aby nemohl zplodit potomka a neohrožoval tak dědičný trůn.

Autor se snaží o to, aby příběhy vyzněly co nejhumorněji. Čtenáře už ale může tato přehnaná snaha unavovat a působí spíše jako element, který narušuje tok vyprávění.

V knize je užít jazyk 21. století, je zde častá ironizace, násilné porovnávání se současností a bohužel také vulgarismy. Autor užívá hovorovou formu češtiny, kterou mluví všechny postavy včetně nadosobního vypravěče. Některé pasáže jsou opravdu vtipné, ale již zmiňovaná častá ironizace a vulgarismy neprospívají této knize, i když mají asi přiblížit pověsti mládeži.

Autor ironizuje například i pasáže, které jsou v jiných knihách popisovány vážně a důstojně. Zlehčuje tak to, co bylo pro naše předky i současníky posvátné. „*Brzy se mezi Moravany rozkřiklo, že nové náboženství vyučují pěkní šoumeni, kterým je i rozumět, a účast moravské elity na staroslověnských bohoslužbách rychle stoupala. Aby ne! Věrozvěstové vykládali napínavé příběhy ze života – a hlavně z barvitého konce – světců. Vzhledem k tomu, že světec se zpravidla stal světce, když byl za živa uvařen v kotli, roztrhán koňmi, prošpikován šípky či aspoň utopen, poslouchaly se ty historky se*

zatajeným dechem. A co víc! Jako zlatý hřeb programu ukazovali věrozvěstové lidem pár kostí svatého Klimenta, které neustále vozili s sebou. Byli bez konkurence.“¹³

V jiné pověsti je zase popisována kněžna Libuše jako dívka, která byla v područí nějaké čarodějnice a uměla najít a použít halucinogenní houby lysohlávky a pěstovat konopí.

Autor se také snaží vtipně glosovat dobu totality, sex, současnou vládu a politiku vůbec. Můžeme se domnívat, že zvláště mladší čtenář by nemusel těmto narážkám rozumět.

Naprosto nevhodně a zbytečně jsou zde velmi často použity narážky se sexuálním podtextem. Například o Tetě tvrdí autor, že byla nymfomanka.

Krejčí se v této knize snaží všemožně čtenáře zaujmout. Tematicky jsou ale příběhy posunuty někam jinam, než jsme zvyklí. Často líčí neřesti současné doby, téměř v každé kapitole naráží na sex a příliš se zabývá násilnými scénami. Záměrem Ivana Krejčího asi bylo přiblížit pověsti dnešnímu čtenáři, ale styl, který zvolil, nebyl příliš šťastný.

¹³ Krejčí, Ivan: *Strašné pověsti české*. Praha: Mladá fronta, 2005, str. 58

4 SROVNÁNÍ STARÝCH POVĚSTÍ ČESKÝCH S KNIHOU PETRA PIŤHY PAMĚŤ A NADĚJE Z POVĚSTÍ ČECH A MORAVY

Jiráskova sbírka Starých pověstí českých má tři části. První část je nazvaná Staré pověsti české, druhá Pověsti doby křesťanské a část třetí Starobylá proroctví. Petr Piťha rozdělil svou knihu Paměť a naděje jen do dvou částí. První jsou pověsti z doby pohanské a druhé pověsti z doby křesťanské.

V prvních částech obou knih jsou pověsti řazeny chronologicky. Jirásek začíná svou knihu úvodním slovem a pak ji rozděluje do kapitol O Čechovi, O Krokovi a jeho dcerách, O Bivojovi, O Libuši, O Přemyslovi, Libušina proroctví, Dívčí válka, O Křesomyslu a Horymírovi, Lucká válka, Durynek a Neklan. Ve druhé části jsou pověsti z doby křesťanské, je zde opět úvod a pověsti nazvané O králi Svatoplukovi, O králi Ječmínkovi, Praporec sv. Václava, O Brunclíkovi, Opatovický poklad, O staré Praze, Žito kouzelník, O králi Václavovi IV., Staroměstský orloj, O Daliborovi z Kozojed, Ze Židovského Města, Smutná místa, Faustův dům, O Žižkovi, Kutnohorští havíři, Bílá paní, Růžový palouček, Boží soud, O Janošíkovi. Ve třetí části nazvané ze Starobylých proroctví se nachází úvod, Sibylina proroctví, Proroctví slepého mládence, Proroctví Havlasa Pavlaty, Různá proroctví a Blaničtí rytíři. A na konci knihy jsou vysvětlivky.

„V hlas větrů a šumění stromů hrčely potoky, hučely řeky a v jejich bílém písku svítila se na slunci zrna ryzího zlata. Hlubiny země byly ještě zamčeny a nikdo na ně neuhodil, aby vydaly poklady rud a vzácného kovu. Všude jará síla a bohatství. Země dobrá svou hojností a plodností, čekala jen na dělný lid, jenž by užil hojných darů jejích. I přišel a nevzdělanou vzdělal, zvelebil ji těžkou, lopotnou prací a svatou ji učinil tím potem svým a krví svou, kterou pak vylil v proměnlivých bojích, háje prací svou dobyté země i svého jazyka. Z mateřských končin slovanských přišel sem lid, naši předkové, se svým vůdcem Čechem.“¹⁴ Z tohoto Jiráskova úvodu ke Starým pověstem českým jasně cítíme potřebu vlasteneckého uvědomění, které bylo v době vznikajícího státu velmi potřebné. Proto tato kniha získala velkou oblibu nejen u mládeže, ale také u široké veřejnosti, která v těchto dobách potřebovala národní hrdost.

První řádky každé pověsti věnuje zpravidla popisu reálií a prostředí. V pověstech se střídají dějové pasáže s pasážemi popisnými, které, jak je pro Jirásku typické, jsou velmi rozsáhlé. *„V zátiší mezi vlnícím se obilím, za nímž borové lesíky se černají, skryta je neveliká lučina, přes dvacet kroků*

¹⁴ JIRÁSEK, Alois: Staré pověsti české, Albatros, 1964 str. 12

*zděli. Na patnácte kroků široká. Na jejich pokrajích bujejí nízké keřky červených plných růží. Jsou zvláštního druhu. Jinde v širém okolí jich není...*¹⁵

V Jiráskových Starých pověstech českých je poznámkový aparát, který používá pro upřesnění faktů a k rozšíření historického povědomí. Například „čekana – čekán, čakan, bodec, nahoře pak kladívko s hákem. Bradlo bývalo nahoře až na stopu plechem a hřeby hojně ozdobeno. Čekany nosívali za starých časů mužové ženatí, když vycházeli za službou, nebo do Bavor, do města, na svatby, na křtiny.¹⁶ Takto rozsáhle vysvětluje Jirásek bradlo – rukojeť hole. Nebo „panština – platy a desátky, lapacky – násilné odvádění na vojnu, valaška – hůl se sekyrou, čakan, zápol'a – skalní stěna.“¹⁷

Petr Piřha začíná své pověsti Paměť a naděje krátkým úvodem, proč se rozhodl napsat tuto knihu. „V knize, kterou otvíráte, není vůbec nic nového, protože dávné pověsti a mýty Čech a Moravy vyprávějí stále totéž. Mění se jen dobové zasazení vyprávěčů. Od doby, kdy naše pověsti vyprávěl Alois Jirásek, uplynulo sto let. Zkusil jsem je napsat znovu, neboť jsme o jedno století bolavější, zdánlivě zkušenější, ale o nic moudřejší. Budete-li si tyto pověsti číst, přeji Vám pár hezkých večerů.“¹⁸ Z autorovy předmluvy jasně cítíme, že se snaží poukázat na skutečnost, že bychom se měli jako lidstvo z dějin poučit, což však lidé často neakceptují, jak můžeme chápat z Piřhova tvrzení, že jsme jen zdánlivě zkušenější, ale o nic moudřejší a také o jedno století bolavější. A 20. století bylo pro náš národ opravdu bolavé. Z knihy Paměť a naděje cítíme jako důležitý hlavně příklon k morálním hodnotám a důraz kladený hlavně na ty lidské.

Knihu autor rozdělil do dvou částí. V první části se nacházejí pověsti z doby pohanské O vlasti, O řádu, O síle, O zákonech, O vzpouře, O chtivosti, O válce, O zradě, O písni, O naději, O jinosti, O klevetách. Ve druhé části jsou pověsti z doby křesťanské, které jsou nazvány O čase, O pokoře, O požehnání, O dětském moru, O rabínu a císaři, O Golemovi, O stáří, O zpupnosti, O hněvu, O svobodě, O žití a doslov Kdykoli člověk... Autor zřejmě zvolil tyto méně obvyklé názvy kapitol, protože symbolizují hlavní myšlenku jejich obsahu.

¹⁵ JIRÁSEK, Alois: Staré pověsti české, Albatros, 1964 str. 207

¹⁶ tamtéž, str. 282

¹⁷ tamtéž, str. 283

¹⁸ PIŘHA, Petr: Paměť a naděje, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2003, str. 11

Jazyk Starých pověstí českých na mnohých místech používá zdobné obraty, které jsou pro dnešního čtenáře příliš strojené a neobvyklé. Také hojně užívá historismů a archaistických konstrukcí. I když jsou Jiráskovy pověsti vybaveny poznámkovým aparátem, velké množství archaismů ztěžuje četbu nejen dětskému čtenáři. Zastaralá slovní zásoba je zřejmě důvodem, proč v dnešní době vyhledáváme jiná zpracování našich národních pověstí. Například ukázka: „*Robot a jiných poddanských služeb nekonali, lesů, jichž chránili, užívali volně, a také v nich volně honili.*“¹⁹ V knize *Paměť a naděje* je tato pasáž vyličená bez archaizmů, a proto je hlavně pro dětského čtenáře jednodušeji pochopitelná. „*Předně nepodléhali žádné vrchnosti a byli přímo podrženi králi. V tom byli svobodní právě tak jako zemané. Ve svých vesnicích si sami volili rychtáře, kteří je také soudili, bylo-li toho někdy potřeba.*“²⁰

Nebo na jiném místě v Jiráskových pověstech čteme: „*Dobře odpověděls, králi. Tedy budou-li lidé dobře činiti Hospodin přidá. Budou-li ho však hněvat, ukráti let a dní, kteréž ustanovil od stvoření světa. Jen tolik mi povědomo o soudném dnu i to, že mnohá znamení a divy mnohé na slunci i na měsíci, na nebi i na zemi se dítí budou, prve nežli přijde Bůh Hospodin....Tot' mé prorocství, ó králi Šalamouně! Ulož je a zachovej. Až věkové minou, stvrdí se slova má a pozdní pokolení se přesvědčí, že Sibyla zjevila ti prorocství pravá.*“²¹ V ukázce je jazyk pro dnešního čtenáře již málo srozumitelný.

Petr Piřha napsal v předmluvě své knihy, že dávné pověsti vypráví stále totéž, ale kvalitní zpracování, které napsal sto let po Jiráskovi, je dnešnímu čtenáři rozhodně srozumitelnější, a proto také přínosnější. „*Mnohokrát prokázali svou statečnost. Nejen, že pochytili všelijaké lotry, kteří se chtěli před přísným zákonem vlastní země spasit útekem do sousední země a tropit tam dále své černé skutky, pomohli také zastavit záměrné škůdce, kteří se sebrali z nějakého blízkého hradu a vytrhli, aby loupili. Pomohli dokonce radou, znalostí místa a hlavně silnou paží porazit i velká vojska, jež se jako pohroma valila na českou zemi.*“²²

V další části se věnujeme komparaci některých vybraných pověstí Petra Piřhy s pověstmi Aloise Jiráska, které patří dle našeho názoru k nejznámějším. Pověst *O vlasti* budeme srovnávat s pověstí *O*

¹⁹ JIRÁSEK, Alois: *Staré pověsti české*, Albatros, 1964, str. 227

²⁰ PIŘHA, Petr: *Paměť a naděje*, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2003, str. 286

²¹ JIRÁSEK, Alois: *Staré pověsti české*, Albatros, 1964, str. 254

²² PIŘHA, Petr: *Paměť a naděje*, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2003, str. 285

Čechovi, pověst O zákonech s pověstmi O Libuši, O Přemyslovi a pověsti Libušina proroctví a pověst O válce s pověstí Dívčí válka.

4.1 Srovnání pověsti O vlasti s pověstí O Čechovi

Kniha Paměť a naděje začíná kapitolou, kterou autor nazval O vlasti. Téma je stejné jako ve Starých pověstech českých a také se zde popisuje příchod Čecha a jeho bratra Lecha do naší vlasti. Jak u Jirásky, tak také u Pitřhy se dočteme, že oba bratři se svými rody vyšli ze země Charváty.

V pověsti O vlasti se dovídáme, že bratři se rozhodli opustit tuto zemi, protože pro rodinu slovanskou zde již nebylo dosti místa a lidé se počali nepěkně chovat, přepadat se a vraždit. Ztratila se mírnost a soudržnost. Nechtěli už žít v neustálé obavě, že na ně někdo zaútočí. „*Je jistě zem někde úrodná dosti, aby nás uživila. Pojdme a najdeme si ji,*“ tak hovořil Čech. *Leč mnozí se báli a namítali, že třeba žádnou krajinu vhodnou nenaleznou a v pustinách zahynou.* „*Najdeme ji,*“ odvětil Čech, „*neboť těm, kdo chtějí žít, jak my chceme, je od bohů přichystána země zaslíbená, kde nikdo jiný žít nemůže.*“²³

Začátek pověsti O vlasti se shoduje s Jiráskovou pověstí O Čechovi. Pitřha však klade větší důraz na odpor obou bratrů a jejich rodů k válce a svárům. Jirásek popisuje, že při odchodu ze země Charváty napřed šli zvědové a zbrojní muži, kteří si nesli zbraně, což poukazuje na chabrost, sílu a hrdost postav z pověsti O Čechovi.

V pověsti O Vlasti se dále dočítáme o naději Čecha, jak věřil, že najdou zem dosti úrodnou, která by je uživila. Čteme zde také, jak se mnozí obávali, že žádnou vhodnou krajinu nenajdou a zahynou. Autor zde poukazuje na strach z neznámého. S těmito obavami se v pověsti O Čechovi nesetkáváme. Čech se v Pitřhově vyprávění až nápadně podobá starozákonnímu Mojžíšovi. V této pověsti jsou popisovány útrapy, starosti a nejistota, která trápí Čecha tak jako každého dobrého vůdce. Tento úhel autora pohledu můžeme přikládat jeho teologickému vzdělání.

Pak se u obou autorů dočítáme, jak byli vybaveni na cestu, jaká měli stáda, zásoby a nástroje a Pitřha popisuje sochy bůžků a předků (kterým říkali dědci). Popis začátku putování v pověsti O Čechovi působí majestátně: „*I brali se rod za rodem, každý početných rodin, všichni přátelé a příbuzní. Napřed*

²³ tamtéž, str. 15

šli zvědové a zbrojní muži, prostřed vojvoda Čech, sivé brady, ale statný a silný, jeho bratr Lech a kolem nich vladykové, starostové rodů, všichni na koních. Za nimi starci, ženy a děti na hrubých vozech, na koních, stáda dobytka, naposled pak zbrojní mužové. Tak brali se nejprve končinami příbuzných plemen, až přešli hranice charvátské země, až přebředli Odru řeku a vstoupili do neznámých, hornatých končin.“²⁴

V pověsti O vlasti se dočítáme: „Z jara tedy vzali, co vzítí mohli. Na pevné vozy naložili starce a malé děti, na hřbety mezků přivázali zásoby. I v rukách a rancích ledasco nesli, zvláště to nejcennější, nástroje a sošky bůžků a předků, kterým říkali dědci. Když vykonali oběti, jak u nich bylo zvykem, vydali se na cestu.“²⁵ V Piťhově pověsti jsou hlavní hrdinové vyličení skromněji a pokorněji než hrdinové Jiráskovi. Je zde znatelná úcta ke starším, ženám i dětem a autor zde klade důraz na uctívání bohů.

V pověsti O vlasti se dále píše, že mnozí se zpět po rodné kolébce ohlíželi a plakali. Poté hrdinové v obou příbězích putují pustými krajinami bez cest. Hrdinové z pověsti O vlasti se dostávají do krajiny, jež byla kdysi osídlená, ale nenašli tu živé ani mrtvé. Sídla zde byla opuštěná a z části již zarostlá. Přemýšleli, zda zde mají zůstat, ale nakonec se shodli, že původní obyvatelé určitě měli pádný důvod k opuštění tohoto kraje, a proto by nebylo bezpečné zde zůstat. Pokračovali tedy dál na západ. Byli však namáhavou cestou unaveni, a tak začali žehrat a nechtěli jít dál. Mnozí se dokonce chtěli vrátit domů nebo aspoň do opuštěných obydlí. Zde opět můžeme vidět podobnost se starozákonním příběhem Mojžíše. „Mnozí se dokonce chtěli vrátit, ne-li domů tedy alespoň k oněm opuštěným obydlím. Nahrnuli se okolo Čecha a trpce mu vyčítali, kam je to zavedl: „Ničeho tu není, hlad nás zeslabuje, žízeň nás často moří, šelmy nás v noci napadají a cesty mizí.“

Hrdinové z pověsti O Čechovi se při svém putování setkávají s obyvateli, kteří mluví cizím jazykem, jsou oděni do kůží a se zbraněmi se jim stavějí do cesty. Proto je v Jiráskově vyprávění Čech a Lech potřeli, a když zničili jejich obydlí, postupovali dál. Autor zde klade důraz na odvahu a bojeschopnost Čechů, která byla pro náš národ zvláště podstatná v době vzniku Jiráskových pověstí. „Než jak přešli druhou řeku, byl kraj pustější a osad shledali jen poskromnu. Byly daleko od sebe a obyvatelé jejich cizího jazyka, kožemi oděni, nečetní, ale smělí a srdnatí, stavěli se jim se zbraní do cesty. Čech

²⁴ JIRÁSEK, Alois: Staré pověsti české, Albatros, 1964, str. 14

²⁵ PIŤHA, Petr: Paměť a naděje, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2003, str. 16

a Lech a jejich lid je potřeli, zhubivše jejich chudá obydlí v chatrčích i ve vykopaných jamách, postupovali dále, z lesa do lesa.“²⁶

Pit'ha popisuje horu Říp jako posvátnou horu, která má tvar velikého stolu. Na vrchol vylezl Čech se svým bratrem Lechem uprostřed tmavé noci. Zmocnila se jich bázeň, že je paprsek některé hvězdy usmrtí. Když se ráno rozhlédli po krajině, bylo jim jasné, že nemají jít dál. Lech nechtěl pokračovat, protože se obával neznámé krajiny, ve které by mohly být neznámé šelmy nebo bojovné národy. Čech pak považoval za znamení oblohu a rozložení hvězd. Řekl proto svému lidu, že zde zůstanou, jelikož se zde nachází země příhodná pro život. Předpokládal, že jsou zde lesy, řeky i sem tam místa travnatá. Poslal muže, aby se rozešli prozkoumat okolí. Muži našli řeky plné ryb, lesy plné zvěře i louky, které bude snadné změnit v pastviny. Dětem také přinesli pláсты medu. Pit'ha popisuje praotce Čecha jako muže pokorného a přátelského, snažícího se vždy před důležitými rozhodnutími poradit. Z Pit'hovy pověsti také můžeme vycítit, jakou trpělivost musel mít jeho hlavní hrdina, aby se mu podařilo přivést svůj národ do země zaslíbené.

Jirásek pak popisuje, že Čech vystoupil na horu Říp sám ráno za první zoře. Uviděl také zemi vhodnou a prozkoumal ji. Třetího dne pak povolal svého bratra a všechny lid, aby jim oznámil, že už si nemusí stýskat, protože už našli zemi, kterou hledali. Jiráskova postava praotce Čecha působí na čtenáře autoritativněji než Čech Pit'hův.

Oba autoři téměř shodně píší, že při výběru jména pro novou zemi vykřikl bělovousý stařec, že by se po Čechovi měla nazývat Čechami.

V pověsti O vlasti se dále píše, že všemu lidu nastala mnohá práce. Stavěli nízká roubená stavení se střechami z mechu, chystali pole a připravovali pastviny, také se museli připravit na zimu, která se blížila. První rok jim byli obživou ryby a zvěř. Zimu přečkali dobře, i když byla obtížná a z jara zorali políčka. Nová země jim dala bohatou úrodu. Dále pak autor popisuje práci na polích a zahradách. Cítíme zde, že autor chce čtenáři zdůraznit, jak je důležité, aby dobrý hospodář žil v souladu s přírodou, a ta se mu pak bohatě odmění. Zde se v díle promítá výchovný aspekt environmentální.

Jirásek se zaměřuje spíše na výčet hospodářských plodin, stavění návsí, chov hospodářských zvířat a včel v slaměných úlech. Dále píše o volení starostů rodů, kteří soudili a rozdělovali práci. Každý měl podle autora přidělenou práci, ženy si hleděly domácnosti, předly a robily plátno či sukno a vůbec se staraly o odívání. Muži pásli stáda, chránili je před šelmami, pracovali na polích a v lese a

²⁶ JIRÁSEK, Alois: Staré pověsti české, Albatros, 1964, str. 14

také lovili zvěř. Dále Jirásek popisuje polednice, spanilé lesní panny, jezinky, vodníky, vodní panny, Peruna, domácí bohy a duchy nebo skřítky Šetka. Také popisuje čas slunovratu, vědmy a zlé duchy.

Tuto pasáž v Pitřově pověsti nenajdeme. Je nahrazena jinou, ve které se dovídáme, jak spolu lidé žili svorně a každý se přičiňoval o dobro své obce. Dále je zde popsáno, jak se také děti od mala zaměstnávaly. Sbíraly lesní plody, starší se staraly o mladší. Také se lidé podle autora vzorně starali o staré a nemocné. Nemocí však prý mnoho nebylo, protože žili zdravě. Nepotřebovali ani žádných zákonů, neboť se všichni podřizovali řádu života. Zbraně nosili jen kvůli šelmám, jinak mezi sebou nebojovali.

Také se zde píše, jak si krátili dlouhé zimní večery vyprávěním, ženy se věnovaly ručním pracím a muži výrobě zbraní a náradí. V této pověsti je soužití lidí líčeno idylicky podle představ autora o pořádku života. Touto nenásilnou formou autor opět předkládá čtenáři výchovné aspekty, které vychází z morálních hodnot naší společnosti.

Rozloučení Čecha s Lechem popisují oba autoři obdobně. Rozešli se v dobrém a zůstali přáteli. Po třech dnech vystoupili na Říp a viděli zář a kouř. Díky tomu věděli, kde se Lech se svým lidem usadil a podle kouře to místo Kouřim nazvali.

V poslední části pověsti se opět oba autoři zabývají smrtí Čecha. U obou je líčen jako vážený a milovaný otec všech. Proto se lid schází, aby vojvodu doprovodil na poslední pouti. S malými odchylkami je Čechův pohřeb v obou pověstech popsán obdobně.

Podle Jirásky odešla duše Čechova do ráje, do končin věčného jara, aby tam žila ve váženosti a cti jako na zemi. Jirásek v této části popisuje, jak všechen lid oplakával svého praotce, klaněli se mu a mohyly jeho ještě dlouho navštěvovali. „*A nebylo žádného, kdo by jeho smrt neželel...Protož oblékli jeho mrtvolu v nový oblek, v rásný plášť, v sukni přepásanou širokým pásem, lesknoucím se od řetízků a kovových ozdob, v hace pěkně zbarvené a v střevíce. Na hlavu bílých dlouhých vlasů a bílé dlouhé brady dali mu drahou čepici sobolovou. Tak oděného posadili před večerem na vysokou hranici, na drva pokrytá svrchu vyšívanými rouchami, v háji tmícím se od starých košatých lip a dubů poblíže rozcestí pro odpočinutí duše.*“²⁷ Zde můžeme rozpoznat Jiráskovu úctu k postavě, která stála u zrodu naší vlasti, a po které se též Čechami nazýváme.

Podle Pitřhy vešel Čech po smrti do náruče přírody, kde žil již před zrozením z lůna matky. Když dokončili všechny obřady, tak hodovali a o mrtvém vyprávěli, aby se na nic z jeho života nezapomnělo.

²⁷ JIRÁSEK, Alois: Staré pověsti české, Albatros, 1964, str. 20

A více už netruchlili. Zde můžeme rozpoznat autorovo křesťanské vnímání smrti a posmrtného života. „*Tak vešel Čech skrze oheň zpět do náruče přírody, v níž měl dále žít, právě tak jako než se při zrození vynořil ze studánky ukryté v těle matčině. Tehdy si cestu života představovali tak, že vzejde z vody a skončí v ohni, kde rozdělí se člověk na tělo a dech.*“²⁸ Tělo je autorem zřejmě vnímáno jako materiální schránka a dech jako duch (duše), který se odebírá na věčnost.

4.2 Srovnání pověsti O zákonech s pověstmi O Libuši, O Přemyslovi a pověstí Libušina proroctví

Dále pro srovnání vybíráme Piťhovu pověst O zákonech. Jirásek toto téma zpracoval ve třech pověstech O Libuši, O Přemyslovi a Libušina proroctví.

Piťha začíná toto vyprávění stejně jako Jirásek ukrutnou hádkou dvou mužů. V pověsti O zákonech se autor přiklání k názoru, že muži, kteří se přeli, byli rodní bratři. „*Tak také se na sebe vrhli ti bratři a nejprve si spílali hroznými slovy a vyčítali si všechno možné, co se už v jejich dětství seběhlo. Jeden vždy dostal placku dříve, druhý zas vřeštěl, že však bývala menší. A nezůstalo u slov. Když jeden druhému slovem pohaněl ženu a děcka, tu praštil starší mladšího po drzé tlamě a byla z toho rvačka nemírná, až si i vousy drali. Přiběhli k nim z obou stran a od sebe je odtrhli. Oni ač držáni, sebou cukali a hleděli zubů se dopočítat, ale nemohli, protože některé na zem vyplivli, jiné při rvačce spolkli. Tak je tam drželi soptící jako kohouty rozdurděné, až přišel vladyka a přikázal, aby je pro bezpečnost oddělili a ráno je na soud k Libuši odvedli, ať rozhodne, kdo z nich je v právu.*“²⁹ Autor zde rozvíjí myšlenku vzniku konfliktu mezi nejbližšími – rodnými bratry. Zamýšlí se nad tím, co asi mohlo být zárodkem jejich nevraživosti. Podle autora u zrodu konfliktů hraje velkou roli zdánlivá malichernost. Jedná se však o závist, která je opravdu zákeřná, protože z ní nic nemáme, pouze hřích a problémy. A vůbec nejhorší je, že počne člověka stravovat zevnitř, až nám, jak píše autor, rozum z hlavy vymete. Autor Petr Piťha tuto pasáž zařadil zřejmě proto, aby se z ní čtenář ponaučil a uvědomil si, jak jsou takové spory nesmyslné a zbytečné.

Oproti tomu Jirásek je považoval za sousedy. „*V ten čas se dva sousedé, oba starostové rodů, svadili o meze role. Svadili se prudce, potupili, vyčetli si máteř a dědy, až mezi nimi i jejich rody*

²⁸ PIŤHA, Petr: Paměť a naděje, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2003, str. 21

²⁹ PIŤHA, Petr: Paměť a naděje, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2003, str. 45

*povadla dobrá vůle sousedská do kořene a vybujelo zášti. Žádný nechtěl v tom sporu povoliti, každý byl jako z křemene, a jakmile nastal čas, kdy kněžna zasedala na soudu, chvátali oba na Vyšehrad.*³⁰ Jirásek zde nerozebírá pohnutky sousedů, které vedly k vzájemnému sporu. Důraz klade spíše na to, že se jednalo o muže vlivné, protože to byli starostové rodů. Spor se podle Jirásky týkal mezi a rolí a bohužel se podle autora rozrostl i mezi jejich rody. Povadla, jak píše autor, dobrá vůle sousedská. Zde se v Jiráskově pověsti objevuje varování před konflikty, které se často rozbují mezi příslušníky zneprátelených rodů, a oslabují tak následně celou vlast. Také tento zdánlivě malicherný spor obrátil běh dějin jiným směrem a zastihl naši zem nepřipravenou.

V pověsti O vlasti oba bratři přichází ke kněžně Libuši, aby rozsoudila jejich spor. Protože však přichází časně z rána, zastihnou kněžnu oděnou pouze do bílé řízy bez knížecích odznaků. *„Kněžna Libuše se nenadála, že by někdo v hodinu tak časnou žádal si soudu a do domu jejího se dobýval. Neměla ještě odznaků knížecích a jen v bílou byla oděna řízu. V komnatě své ještě meškala, vlasy dosud nespoutané pročešávala, sedíc na měkkém koberci. Tu se k ní prodrali ti bratři a jeden přes druhého žalovat počal a druhého tupil. A až tak tam vyváděli, že jeden druhého pod nosem luskal. Vstoupili za nimi další a další. Libuše kroutila hlavou a pravila, že by snad mohli počkat. Oni však říčeli, že nesnesou ani okamžik déle křivdy a jeden druhému hrozil ranou, po níž už neřekne slova.*³¹ Jelikož byli oba bratři neodbytní, dala přivolat potřebný počet starších mužů a vyposlechla stížnosti bratrů. Piťha v této části pověsti O vlasti líčí kněžnu Libuši jako obyčejnou ženu, která nemůže vždy čekat krásně oděná a učesaná s bělostným vínkem kol čela, aby soudila ty, kteří k ní přicházejí. Dokonce si ještě pročešávala své krásné, dlouhé a v tu chvíli ještě nespoutané vlasy, což příchozí mohlo vést k domněnce, že dlouhé vlasy krátký rozum značí.

V Jiráskově pověsti vyposlechla Libuše znesvářené sousedy na Vyšehradě, patřičně ustrojená (jak Jirásek rád květnatě popisuje), pod košatou lípou na vyvýšeném stolci. Představuje nám tak kněžnu Libuši, majestátnou vládkyni, ke které je potřeba vzhlížet. Tím nám také popisuje, jak sousedé líčili svůj spor před soudem. V obou pověstech je rozhodnuto ve prospěch mladšího. Což v době, o které se píše v těchto pověstech, nebylo tak obvyklé. V pověsti o Libuši je právo přiznáno mladšímu sousedovi a v pověsti O zákonech mladšímu bratrovi. Tento soud potvrdili i stařešinové, a tak mohl být svárům konec. To se však nelíbilo staršímu a velmi se rozčílil. Pak se u obou autorů dočteme, že hanba mužům, kterým žena vládne a také, že žena má vlasy dlouhé, ale rozum krátký: *„Takové tu právo! Však což*

³⁰ JIRÁSEK, Alois: Staré pověsti české, Albatros, 1964, str. 33

³¹ PIŤHA, Petr: Paměť a naděje, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2003, str. 45

nevíme, kdo soudí, že ženská! Ženská dlouhých vlasů, ale krátkého rozumu. Příst umí, jehlou šít, na to je, ale ne soudit. Ať šije, ať přede, ale ať nesoudí. Hanba nám mužům! A pěstí se do hlavy bil a za vášnivé řeči slinou si bradu třásl. „Hanba nám! Kde jinde, v kterém plemeni, kde jinde vládne mužům žena? Jen nám, jenom nám, a proto jsme za posměch. To je líp zhynouti nežli snášet takovou vládu!“³² Jirásek zde popisuje velké trestuhodné potupení kněžny, kterou představuje čtenáři téměř posvátně. Jak píšeme v jiné části této práce, stala se kněžna Libuše vzorem pro mnohé ženy v době národního obrození i v dobách vzniku našeho státu před sto lety.

V pověsti O zákonech se na tomto místě dozvídáme, že kněžna čekala, jestli se jí některý z mužů zastane, což se však nestalo. Zde autor používá vtipně přímou řeč: *„Pravdu díž. Mohl jsi mluvit tiše, neboť ani ženám dlouhovlasým nechybí přirozeně zdravý sluch a není třeba promlouvat na ně jako na hluché starce. Ano, a pravdu díž. Jste muži a je vám třeba jiné kázně. Je třeba, aby mezi vámi zavládla kázeň, neboť kde je bázeň, tam bývá i kázeň a slušnost.“³³* V Piťhově pověsti můžeme cítit jiné modernější a současnější nahlížení na ženu. Libuše z pověsti O zákonech je více podobna dnešním ženám a působí emancipovanějším dojmem. Zůstává však křehkou bytostí, která by přivítala zastání a úctu od přítomných mužů, kterým však chybí pokora potřebná k přiznání si faktu, že žena může být lepší a moudřejší vládkyní než muž.

V pověsti Jiráskově nechala kněžna Libuše hned po sporu poslat pro své sestry Kazi a Tetu. S těmi se radila, ale co si sdělily u modly Peruna, zůstalo všem utajeno. Jiráskovy pověsti jsou mnohdy opředeny tajemstvím, do kterého čtenář nemá nahlédnout, a zůstanou tak výkladem jeho fantazie. Tuto část Piťha nepopisuje. Libuše v pověsti O zákonech nechala svolat velký sněm a vyzvala ho, ať vybere muže, kterého si má vzít. Ten se stane jejich vojvodou a bude jim vládnout, aby neměli tu hanbu, že v jejich čele stojí žena. V obou pověstech chtěl sněm, ať Libuše sama jim poradí, kde ho mají hledat. Kněžna jim řekla, kudy mají jít, a že tam bude muž, který se jmenuje Přemysl. Jirásek zde končí pověst o Libuši a začíná pověst o Přemyslovi. Piťha dál pokračuje v pověsti O zákonech. Dál je všechno podobné. Libušin kůň ukázal cestu poslům, kteří podle rad jinocha našli Přemysla, jenž právě oral s voly pole. Chtěli, ať oblékne roucho a pás, nasedne na krásného bělouše a odjede s nimi k Libuši. Autor Petr Piťha vhodnou formou vysvětluje nejen mladým čtenářům, jak se dal běh osudu, událostmi výše popisovanými, do pohybu. *„Kdyby rozbrojem bratří nebyl běh osudů náhle posunut a kněžna*

³² JIRÁSEK, Alois: Staré pověsti české, Albatros, 1964, str. 34

³³ PIŤHA, Petr: Paměť a naděje, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2003, str. 48-49

nemusela s poselstvím chvátat, všechny ratolesti zůstaly by živé. Takto jen jedna zůstane. Z rodů Libušina a mého vyrazí mnoho odnoží, jen jedna však strhne na sebe vládu a druhé potlačí.“ Nebo dál píše: „Orba nedokončená, přinese zemi této nejednou hlad a pole neobdělávaná přivedou do země cizince, kteří nejenom na půdu nevzdělanou, ale i na pole obdělávaná budou vztahovat ruku.“ Nebo: „Vždyť, jak řekl, lépe po pevné zemi za pluhem skloněný chodit než v klamném bohatství a vylhané cti v oblacích se vznášet a bez pomoci z ní na skálu či do bahniště spadnout. Také je dobře vždy na to pamatovat, že každý, byť byl by i nejvyšším pánem a prvním mezi prvními, zůstane člověkem, všem ostatním roven ve zrození i v smrti.“³⁴ V pověsti O vlasti jsou události líčené v předešlé ukázce popsány a vysvětleny srozumitelněji pro dnešního čtenáře, a proto je tato pověst přínosnější než výše srovnávané pověsti Jiráskovy, obzvláště pak pro čtenáře mladšího.

4.3 Srovnání Jiráskovy pověsti Dívčí válka s pověstí O vzpouře

Autor Petr Piřha rozpracoval pověst O vzpouře podrobněji než Jirásek svou pověst Dívčí válka. Obě pověsti začínají po smrti kněžny Libuše, kdy dívky, které jí sloužily a stály po jejím boku, ztrácejí svůj vliv. V obou pověstech je vyličen, jak muži dívky častovali posměchem. V pověsti O vzpouře se také píše, že kdyby se muži úsměšků vyvarovali, byl by nejspíše pokoj. Také zde autor podrobněji rozebírá, proč mužům vadil vliv žen, který měly za společné vlády Libuše s Přemyslem. Mužům prý nebylo milé, že panny svou kněžnu všude doprovázely, když už nemohla chodit a své paní mnohé myšlenky našeptávaly a ona jich často uposlechla. Mužům se nelíbilo, že museli poslechnout, protože panny byly prý mnohem bystřejší a rozumnější, což u mužů probouzelo závist. Opět se v Piřhově pověsti setkáváme s motivem závisti, která stojí u zrodu většiny lidských katastrof. „*Tehdy některým mužům nejvíce vadilo, že panny z Libušina doprovodu své paní mnohé myšlenky tiše připošeptly a ona jich nejednou i užila. Muži pak musili poslechnout. Byly to panny bystrého rozumu, nejedna o mnoho chytřejší než kde který muž silných paží, ale jazyka podvázaného a mysli pomalé. Těm se teď zdálo, příhodné z panen těch tropit si nejapné šprýmy, což pak panny k hněvu velice popouzelo.*“³⁵

Toto podrobnější vysvětlení v Jiráskově pověsti není. Autor se vzniku nevraživosti mezi muži a ženami zabývá pouze ve dvou krátkých odstavcích. „*Těžko to nesly, hořce vzpomínaly těch dob, kdy*

³⁴ PIŘHA, Petr: Paměť a naděje, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2003, str. 48-49

³⁵ PIŘHA, Petr: Paměť a naděje, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2003, str. 55

jejich kněžna samojediná vládla zemi i mužům všem, a hněv se jim rozjitřil, když nejeden z mužů řekl jim s úsměškem: „Panovaly jste, klaněli jsme se vám, a hle, teď jste jako bludné ovce!“ Až tajemný hněv jako prudký plamen vyšlehl. Z touhy po vládě i pomstě chopily se dívky meče a luku, a neměříce sil, začaly tuhý boj proti všem mužům.³⁶ Jak jsme již výše zmiňovali, Jiráskova pověst Dívčí válka je kratší než Pitřova pověst O vzpouře. Jirásek se nezaměřuje na podrobnější popis jednotlivých postav a jejich pohnutky. V pověsti Dívčí válka se v jednom krátkém odstavci dozvídáme, jak Vlasta, dříve nejpřednější v družině Libušině, vede dívky v boji proti všem mužům.

Petr Pitřa se u tohoto tématu opět rozepisuje daleko podrobněji. Popisuje Vlastu jako ženu výjimečnou, krásnou a urostlé postavy. Vůli měla prý pevnou a byla výmluvná, řečí uměla zanítit ženská srdce, byla až drzá a žensky mazaná. Když Vlasta svolala zhrzený ženský sněm, uměla své družky zaujmout. „Vítejte, ženy a panny, vítejte. Je dobře, že jste sem přišly, neboť je čas abychom se uradily. Vím sice, čeho je třeba, ale bez vás jsem jako nic a nechci se bláznivě sama pustit do díla potřebného, pro svou velikost však nadmíru nesnadného. Jistě jste všechny pocítily, jak převelice se změnilo chování mužů od doby, kdy odešla k dědům přejasná naše paní a vladařka české země, moudrá Libuše. Jednají, jako by celé plémě ženské spolu s ní umřelo, a nás, které jsme po jejím boku kráčely, nemají za víc, než za hloupoučká telátka. To zajisté by se jim líbilo, abychom jim děti rodily, kojence živily ze svých prsů, ale chlapce nám brzo odnímají, aby prý se učili držet zbraň. Ve skutečnosti učí je mužské pýše a chlapecké hrubosti, od práce je odvádějí, aby z nich vyrostli líní trubci, na které my se budeme plahočit.“³⁷ Autor zde klade důraz na téma nadřazenosti mužů nad ženami a na to, jak ženy touží po rovnoprávnosti a stýskají si na svůj mateřský úděl.

Přemysla považovala Vlasta za rovnoprávného vladaře, byl však dle jejího mínění málo důmyslný a vládl nyní bez úsudků své ženy Libuše hloupě. Měla také obavy, že brzy on i jeho syn, který má být na vladařský stolec vyzdvižen, zapomenou na vůli Libušinu a budou vládnout jen podle svého uvážení. Ženám se zle povede a mohly by žít jen jako otrokyně mužů. Ženy poté chtěly, ať je vede Vlasta v boji proti mužům.

³⁶ JIRÁSEK, Alois: Staré pověsti české, Albatros, 1964, str. 34

³⁷ PITŘA, Petr: Paměť a naděje, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2003, str. 56

V pověsti Jiráskově čteme, že: „*Vše vedla Vlasta, někdy nejpřednější v družině Libušině. Ta první k boji vyzvala, první se zbraně chopila, všechny pak sdružila a ke stavbě pevného hradu přiměla.*“³⁸ V pověsti O vlasti je vše popsáno podrobněji a rozpracovány jsou v ní také postavy, o kterých se Jirásek nezmiňuje. Další významnou postavou, která posouvá děj pověsti O vzpouře je Stratka, jež byla chytrá, hbitá jak lasice a lstivá jako had. Zdůraznila ženám, že Libuše si Přemysla vyvolila a ne on ji. A proto, ať navrhnu, že Vlasta by Přemysla za muže přijala. „*Pak už bude jasné, že ne muži, ale ženy si k manželství druhá vybírají, že ony jeho přijímají, a proto mu dovolují vykonávat vládu, je-li poslušen jejich rad a vůle.*“³⁹ Autor v téhle části pověsti vychází z toho, že Libuše si sama vybrala svého manžela a dívky se domnívají, že tak je to správné. Z poselství, která však nesou pověsti obou autorů, rozpoznáváme, že spory mezi muži a ženami nemohou přinést nic dobrého.

Stratka, Budeslava, Všemila, Pětisila, Hravka, Krasava a Miluša, těchto sedmero panen se ohlásilo u Přemysla a přednesly mu chvalozpěv na ženské pokolení a vzkázaly mu, že Vlasta si ho chce vzít za muže. Přemysla však tato řeč nepotěšila a dal dívkám rychlou odpověď: „*Dobře jste mluvily panny překrásné, napohled milounké. Jděte teď za svou paní, a zachce-li se vám, oblečte stručnou mou odpověď do krásných slov a třeba je spleťte jako cop v píseň. Obsah však ať je zachován. Až se mi Vlasta bude líbit, pozvu ji sám, aby byla mou ženou. Zatím však nijak se mi nelíbí. Ne nadarmo dostala své panovačné jméno, neboť po moci sahá.*“ [...] „*Nechte je, bláznivky, jít. Lovec nestřílí motýly a muž nebije ženu.*“⁴⁰ Autor poukazuje na to, jak zlomené a zhrzené srdce ženino přináší velkou nenávist, a jak na křivdu na ní spáchanou dlouho nezapomíná. A tak se Vlasta velmi rozhněvala a hned chtěla do boje táhnout, proto ji Stratka musila zklidňovat a radila jí i svým družkám, ať se nedají vést hněvem, ale ať se k boji dobře připraví. I tato pasáž s poselstvím v Jiráskově pověsti schází.

Dále je v pověsti O vzpouře také napsáno, jak prvního statkáře Motola a jeho věrné postihl hněv dívek, protože nejvíce se ušklibal a posmíval jejich poselství. Lstí se k němu vetřely a Motola i jeho věrné zabily. Dokonce i některé ženy, které šílenství kladly odpor, ze světa sprovodily. Dívky si pak ze dvora Motolova utvořily opevnění. Zajímavé je, jak autor do příběhu zakomponoval některá místa, která jsou nyní součástí Prahy.

³⁸ JIRÁSEK, Alois: Staré pověsti české, Albatros, 1964, str. 34

³⁹ PIŤHA, Petr: Paměť a naděje, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2003, str. 57

⁴⁰ tamtéž, str. 57-58

Když se Přemysl dověděl o hrůzách motolských, vyslal svého posla Pomnikvasa, který byl mužem moudrým a vznešeným. Vlasta ho však nechala svázat a rozlítlo ji jen samotné Přemyslovo jméno, takovou cítila nenávist. „*S tím drzým oráčem, který chce vládnout celé zemi, nechci nic mít. Pozdě lituje, pozdě. Jeho jméno se přede mnou nesmí ani vyslovit, a abys to jméno již nikdy nevyslovil, to ihned moje věrné zajistí.*“ Přikázala pak zlobou pomínutá, aby tomu muži horní i dolní ret tak zohavily, že nebude schopen ani m ani p nikdy vyslovit. Tak zkrvaveného a v tváři zraněného vyhodily ho ty zbůjné sveřepice před vrata statku.⁴¹ Autor vybírá bezesporu zajímavý trest pro Pomnikvasa. Šílená Vlasta mu nechává zohavit horní i dolní ret, protože ten je potřebný k výslovnosti souhlásek bilabiálních, které obsahuje Přemyslovo jméno. Pomnikvas vše svému pánu zvěstoval zčásti posunky, zčásti řečí málo srozumitelnou. Přemysl pochopil, že Vlasta dočista zešilela a strhla na svou stranu mnoho dívek a žen. Přesto však vzkázal, že i nyní by byl ochoten Vlastu milosrdně soudit. Zde, tak jako na mnohých dalších místech v Piťhových pověstech, se setkáváme s panovníkem, který je shovívavý, ale také spravedlivý.

V další části pověsti O vzpouře je podrobně popsáno, jak Vlasta dívky v boji cvičila, a jak jim různé práce přidělovala podle toho, k čemu se která hodila. V Dívčí válce je tato pasáž popisována mnohem stručněji, jak je patrné z ukázky. „*Nejmoudřejší si nechala v radě, opatrným hrad poručila, nejodvážlivější do pole chystala, aby na koních bojovaly a muže byly jako psy. Ty pak, které byly urostlé postavy, krásného líčka a vábného pohledu, vybrala, aby lákaly muže a krásou a líbezností je zničily. Chtěla je vyhubiti mocí i všelikou lstí.*“⁴²

U obou autorů se dále můžeme dočíst, že muži se ženám vysmívali, ale Přemysl se obával, zvláště pak když viděl, jak pevný hrad Děvín zvládly dívky vystavět. U obou se také dočítáme, že bázeň velkou pocítil, když k němu ve snu přišla dívka v helmici, vyzbrojená a v ruce měla kalich plný krve. Rozpoznáváme tak v obavách starého muže moudrost a zkušenost stáří, která mladým a horkým hlavám ještě schází.

Další částí pověsti, kterou popisuje pouze Piťha, je Vlastino uvedení ve vládu. Na hradě Děvíně jí postavily knížecí stolec a vyzvedly nad něj baldachýn. „*Vstoupila, krásná a urostlá, pravda, ale poněkud nadmutá, jako když žába chce větší být krávy. Ještě jednou se nadýchnout a byla by praskla. Ona však vystoupila na stolici a podle řadu rozdělila ostatní stolice vybraným dívkám, vydechla a*

⁴¹ PIŤHA, Petr: Paměť a naděje, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2003, str. 60

⁴² JIRÁSEK, Alois: Staré pověsti české, Albatros, 1964, str. 54

počala mluvit. Řeč její lehce plynula ze rtů a jasné barvy počátku rychle se zbarvily krvavou vášní. “⁴³ Vlasta přesvědčovala své družky, že ony by měly vládnout a muži jim sloužit. Potom se na hradě Děvíně oddávaly popíjení lektvarů z omamných bylin, až se ta bujará veselice přestala Statce zamlouvat a varovala Vlastu, aby dívky přiměla vystřízlivět a v boji se opět cvičit.

V další části je v obou pověstech napsáno, jak lstivé dívky bojovaly proti mužům, a jak muže Přemysl varoval, aby nepodceňovali ženský hněv. Tato pasáž je také v pověsti O vzpouře rozepsána podrobněji a vysvětluje pohnutky hlavních postav.

Dále je u obou autorů popisována porážka mužů pod hradem Děvínem. V pověsti O vzpouře je opět vše popsáno podrobněji a text je doplněn o přímou řeč, kterou muži častovali dívky a naopak. „*Aj sejměte si ty hrnce plechové z hlav a uvařte v nich cos dobrého k snědku. Vždyť k čemu si chráníte hlavy, když každý ví, že v nich nic naléztí nelze.*“ [...] „*Cože jste vstali tak časně, vy trubci, k ničemu dobří? Medu se vám zachtělo od pilných včel? Jen dejte pozor na žihadla naše.*“⁴⁴ Z pověsti, kterou ztvárnil Petr Piťha, můžeme vyčíst, jak nejspíše žerty můžou krutě zranit, a ještě více rozdmýchají již tak vyhrocené vášně.

Poté oba autoři popisují drtivou porážku mužů. V Piťhově pověsti je také popsáno, jak dívky vítězství slavily a Vlasta začala věřit v neporazitelnost vlastní i jejích společnic. Vyhlásila nové zákony. První byl, že ženy budou vládnout mužům. Žena si bude sama svého muže vybírat a on ji bude podřízen. Druhý zákon byl takový, že nově narozeným chlapcům bude uťat poslední článek pravého palce, aby nemohl dobře držet meč či napnout tětivu. Cílem bylo, aby nebyl boje schopný, ale zvládl zbývající práci. Třetí zákon obsahoval příkaz, že každé nově narozené dívce má být potlačen pravý prs, aby ji nepřekážel při lukostřelbě. Zde chce autor zřejmě zdůraznit, že pýcha předchází pád a také jaké zruďné ideologie jsou schopni vymyslet vítězové bitev a válek, jak se o tom nejednou přesvědčil i náš národ. Proto je důležité, jak nám několikrát předkládá Petr Piťha ve své knize Paměť a naděje, poučit se z vlastní historie a neopakovat stejná pochybení. Tento odkaz je patrný také u Jirásky, což nám koresponduje s tím, že v historickém realismu byl a zůstává nenahraditelným.

Když se ve známost dostalo, jaké zákony chce Vlasta uplatňovat, domníval se Přemysl, že muži už jsou snad poučení a prorocství ze snu se vyplnilo a brzy bude konec dívčímu vyvádění. Přemysl a jeho muži z pověsti O vzpouře se rozhodli vlákat dívky do léčky a dát jim tak ochutnat jejich lstivé

⁴³ PIŤHA, Petr: Paměť a naděje, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2003, str. 62

⁴⁴ PIŤHA, Petr: Paměť a naděje, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2003, str. 66

stravy. Přemysl ale mužům zdůraznil, že nyní už ho musejí bez podmínek poslouchat, což oni velmi rádi přislíbili. Přemysl vyslal k Vlastě poselstvo a na oko pokorně ji žádal, ať k němu vyše vyjednávačky, které budou jednat o předání vlády Vlastě. Ta však, že sama jezdit nemusí, to by prý byla moc velká opovážlivost. Vlasta se zaradovala a poselstvo bylo vysláno z Děvína na Vyšehrad, kde byly dívky přijaty se vši úctou a poctami. Muži však dívky opili a omámili, a když usnuly, svázali je provazem, že vypadaly jako kukly. Tak jim po procitnutí nezbylo než proklínat své věznitele a čekat na knížete. Ten však jim vzkázal, že nejsou hodné toho, aby k nim on sám promluvil. Po jednom významnějším muži poslal zprávu, že už bylo jejich drzostí a lstivostí nad míru. Dále jim posel řekl, že mají být vděčné, protože je hodlá propustit, ale poslušnost by měly slíbit a začít se chovat řádně. Dívky však poslušnost odmítaly, a tak jim to pruty museli vysvětlit. Dívky pak prosily a slibovaly, a tak je z Vyšehradu vyhnali. Když se Vlasta o nezdařilém poselství dověděla, ještě více se rozlítla. I když se zdálo, že zavládl klid, Vlasta a její družky chystaly nové úskoky. „*Přišel totiž jiný muž a oznámil jim, že když to rozumné knížecí naučení nemohou pochopit přes hlavu a tváří přední, vysvětlí se jim to ještě přes tu tvář druhou, což také výše zmíněnými pruty za velikého vřeštění, prošení a posléze slibování učinili.*“⁴⁵ Na tomto místě pověsti zřejmě autor zastává názor, že v tomto případě je škoda každé rány, která padne vedle a vhodně použitý prut vysvětlí vše mnohem rychleji a lépe než sáhodlouhá vysvětlování a přesvědčování.

V další části se v obou pověstech dočítáme o Ctiradovi a Šárce. Oba příběhy jsou téměř totožné, až do chvíle, kdy Ctirad Šárku osvobodí. U Jirásky se dočítáme, že Ctiradovi se zbědované Šárky zželelo, ona ho však lstivě omámila a na roh nechala zatroubit, to však přineslo zkázu jemu i jeho družině. „*Jejich vladyka však čile naslouchal řeči spanilé Šárky, lahodnému jejímu hlasu a napil se chutě, jak mu zas podala medoviny. I roh prohlížel, jež sňala z hrdla, a když mínla, kdož ví, jaký má zvuk, přitiskl ho ke rtům a zatroubil z plných plic. Roh vzezvučněl a hlaholil jasně do mrtvého ticha. Ve skalách, hvozdem se rozléhal jeho hlas, slábl a zanikal, až vyzněl dalekou ozvěnou v hlubině lesní. V ráz jakoby probudil bouři. Strhlť se náhle divoký pokřik, opodál dokola, i vzadu, za stromy, v křovinách, ze šera hvozdů. Jako divoký roj hnál se k mýtině houf ozbrojených dívek. Nežli se Ctiradova čeled' vzchopila, nežli přiskočili ke koním a chopili se meče, již se na ně bojovnice sesypaly a bily je a bodaly do nich.*“⁴⁶ V ukázce si opětovně můžeme povšimnout obšírného popisu reálií, který je pro Jiráskovu tvorbu příznačný.

⁴⁵ PÍTHA, Petr: Paměť a naděje, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2003, str. 69

⁴⁶ JIRÁSEK, Alois: Staré pověsti české, Albatros, 1964, str. 58-59

V pověsti O vzpouře se také Ctiradovi zželelo připoutané dívky. Šárka ho také stejně jako v Dívčí válce omámila medovinou a vymyšleným příběhem. V Piťhově příběhu ale nejen Ctirad pocítí náklonnost, ale i Šárka po jeho vlídném zacházení pocítí náklonnost ke Ctiradovi. Proto, když chce Ctirad na roh zatroubit, aby až na Děvín bylo slyšet, že Šárku osvobodili, chce mu ona v tomto činu zabránit, ale pozdě zvolala, a tak ukryté dívky Ctirada zajaly a jeho věrné zabily. „*Ona však stála mlčky a zděšená uprostřed nich. Myslely, že to je proto, jak ji bolí odřeniny, které jí způsobily, ale nebylo to proto. Šárce se chvělo srdce, když viděla, jak hrubě dívky jednají s tím krásným, vlídným, něžným mužem, laskavým, ach ano – milovaným.*“⁴⁷ V knize Petra Piťhy se můžeme několikrát setkat s motivem výčitek svědomí, ke kterému jeho postavy vede nějaký vnitřní hlas svědomí zakódovaný v každé lidské bytosti. Piťhovi hrdinové mají opravdu velké výčitky svědomí po vykonání hrůzných činů. Šárčina proradná zrada takovým činem určitě byla. Je také důležité uvědomit si, že Šárka jednala za situace, kdy byla stravována zrůdnou ideologií Vlastinou a její prozření přichází příliš pozdě. Toto Piťhovo pojetí Šárky má pro čtenáře opět morální, etický a výchovný podtext, který nás nabádá k včasnému zamyšlení nad svými činy, abychom unikli následným děsivým výčitkám, které by nás mohly přivést k podobně nešťastnému konci jako Šárku.

V Jiráskově pověsti musí Ctirad potupně kráčet přivázan ke koni Šárky, kterou za zradu proklíná, ale svůj osud už nezmění. Jiráskova Šárka je především hrdá bojovnice, která se stala společně s Vlastou a jejími družkami vzorem pro emancipované české ženy. A Ctirad poté potupně zemře na Děvíně, kde je jeho tělo dokola vpleteno a na kůl vyzdviženo.

V pověsti O vzpouře dopadne Ctirad stejně. Jeho Šárka však je jak v kleci lapená a hlas svědomí jí ještě silněji napovídá, když vidí ubohého, potupeného a utýraného Ctirada, který ani krásy a podoby už nemá. Uvědomuje si, jak hroznou věc svoji zradou způsobila. Chtěla ho ještě zachránit, ale všechno bylo marné. „*V hloubce pod skalou, bylo slyšet potok. Do té rokle skočila Šárka doufajíc, že z dechem života umlnou i děsivé výčitky.*“⁴⁸ Stalo se tak v údolí po zmiňované nešťastnici nazvaném. Tento příběh o zradě nám evokuje jiný, ještě mnohem známější příběh zrady Jidáše Iškariotského, kterého potkal stejně žalostný konec jako politování hodnou Šárku v Piťhově pověsti.

Obě pověsti pak končí stejně, Přemysl shledá, že se tomu řádění už musí učinit přítrž. Ukazuje se, že ženy nevládnou tak dobrou válečnou strategií a ke zkáze jim také dopomůže Vlastina pýcha.

⁴⁷ PIŤHA, Petr: Paměť a naděje, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2003, str. 71

⁴⁸ PIŤHA, Petr: Paměť a naděje, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2003, str. 72

Hrad Děvín pak zničili a ženy nemilosrdně zahubili. Petr Píthha na konci této pověsti píše, že zabili pouze ty, které se zbraní oháněly. Ty, které o odpuštění prosily, k mužům a otcům navrátili. Některé se mohly vrátit ke svému postavení a jiné musely být otrokyněmi na čas, nebo natrvalo. Z autorova líčení konce dívčí války je patrný motiv odpuštění, který se prolíná celou jeho knihou. „*Bylo by se jim jistě hůře vedlo, kdyby kníže hněv mužů nemírnil a nepřikázal, aby ženám ani teď, ani v budoucnu nikdo neubližoval, jim se nevysmíval, nepošleboval, ale naopak, aby každý muž ctil jejich mateřství, chránil panenství a byl vděčný za práci, která ženám přísluší.*“⁴⁹

⁴⁹ PÍTHA, Petr: Paměť a naděje, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2003, str. 73

ZÁVĚR

Alois Jirásek psal svou knihu Starých pověstí českých, když mu bylo 44 let a v tomto věku už vytvořil díla s historickou tematikou, která se převážně zabývala dobou husitskou. Tato doba a potřeba ztvárnit naše národní pověsti, hrály spolu s výchovným a morálním aspektem zásadní roli. Jirásek byl bezesporu vynikajícím historikem, který dříve než započal psaní nového díla, neopomenul se důkladně seznámit s popisovaným prostředím a s danou látkou. Tato skutečnost a znalost kontextů nás vedou k názoru, že vzniklo jedinečné dílo tohoto žánru u nás. Jedinečnost Jiráskových Starých pověstí českých spočívá v jeho fenomenálním vypravěčském umění, v oživení národní slávy a také v nezaměnitelné lyričnosti jeho pověstí. I když analyzované dílo je pro dnešního čtenáře méně aktuální, zvláště pak pro jeho přílišnou lyričnost a zastaralejší jazyk, přesto se tématem jedná o dílo nadčasové. Jeho nadčasovost můžeme vidět v důležitosti předávání národních tradic, lidových moudrostí, ale také příběhů s reálným základem, které i v dnešní době mají výchovný a vzdělávací význam.

Podařilo se nám analyzovat, že Staré pověsti české hrály nezastupitelnou roli v obou světových válkách, kdy se čtenáři více utíkají k národním hrdinům a staly se v těchto nelehkých dobách literaturou, která oslovila nejen dětského čtenáře. Podařilo se nám prokázat, že Alois Jirásek byl velkým vzorem pro další české autory, kteří zpracovávali naše národní pověsti v první polovině 20. století. Patří mezi ně například Leontina Mašínová nebo Ivan Olbracht. Připomněli jsme skutečnost, jak marxisticky orientovaná literární věda využila jeho dílo, zvláště pak pověstí, ve snaze zužitkovat jej k politickému prospěchu v 50. letech 20. století. Ve druhé polovině 20. století podrobněji analyzujeme Jiráskovskou akci a masové rozšíření díla Aloise Jiráska. Dovolujeme si konstatovat, že díky demagogii totalitního režimu byla Jiráskova tvorba zneužita k ideologickým účelům, což jeho dílu příliš neprospělo. Literární odborníci viděli v Jiráskově díle dělnický a rolnický odboj, například husitské město Tábor považovali za ideální komunistickou obec. Za vzor si také brali husitské bojovníky, zbojníka Jánošíka, Psohlavce a jiné postavy Jiráskových pověstí.

Dále jsme si kladli za cíl věnovat se některým současným zpracováním pověstí. Vybrali jsme tři knihy, které se od sebe dost liší. První je kniha Martiny Drijverové České dějiny očima psa, která je oblíbená u malých dětí. Došli jsme k zjištění, že kniha je pro ně vhodnou a poutavou alternativou ke Starým pověstem českým, zvláště pak proto, že dětského čtenáře srozumitelně seznamuje s našimi národními pověstmi. Druhá kniha, kterou jsme ze současných zpracování vybrali, jsou Dávné pověsti českého národa autora Josefa Františka Bobáka. Tyto pověsti jsou pro dnešního čtenáře srozumitelnější než pověsti Jiráskovy, a to zřejmě díky modernímu jazyku, kterým jsou psány. Kniha je však velmi dlouhá a děj se v ní vleče. Jsou zde také příliš krutě vyličené násilné scény, což není příliš vhodné pro

dětského čtenáře, kterému jsou tyto pověsti primárně určeny. Třetí kniha, kterou jsme komparativně zkoumali, jsou Strašné pověsti Ivana Krejčího. Tato knížka se dle našeho názoru nepodařila a není vhodná pro dětského čtenáře vůbec. Uškodily jí časté sexuální a satirické narážky, kterým mladý čtenář zřejmě neporozumí. Velkou chybou je dle našeho zjištění výskyt hrubých a vulgárních slov a také tematicky jsou příběhy posunuty někam jinam, než jsme zvyklí.

Zásadní část naší práce tvoří komparativní zkoumání knihy Petra Pit'hy Paměť a naděje s knihou Starých pověstí českých Aloise Jiráska. Zjistili jsme, že všechny srovnávané pověsti jsou zdánlivě stejné až na malé odchylky. Postavy ve Starých pověstech českých jsou zřetelně děleny na kladné a záporné, což vede k vnímání reality tak trochu černobíle. Zato postavy v knize Paměť a naděje jsou nám představeny i s podrobnějším popisem toho, co je vedlo k jejich činům, což působí daleko méně schematicky. Jirásek naproti tomu věnuje velkou pozornost vnější podobě postav, kterou rád podrobně popisuje. Kdežto Pit'ha se zabývá popisem pohnutek hlavních postav, tedy toho, co je k rozhodnutím vedlo a jaké to mělo důsledky. Ve srovnávaných pověstech se u obou autorů objevují motivy putování, motiv pomsty, motiv lásky, motiv budování a motiv proroctví. Obě sbírky pověstí jsou tematicky velmi pestré. V první řadě je to určitě téma české historie, ale také spravedlnosti, odvahy a cti a nechybí zde ani hrdost na naši vlast. Významnou roli zde sehrává také náboženství a magie. Jiráskovo dílo se od Pit'hova liší zastaralou slovní zásobou a častými metaforickými prvky, eufemismy, které přispívají k lyrickému vyznění Jiráskova textu, což způsobuje horší srozumitelnost jeho pověstí pro dnešního čtenáře. Kniha Paměť a naděje je psána jazykem, který je nám vlastní a srozumitelnější než jazyk Jiráskův. Propracovanost postav nás vede k lepšímu pochopení našich národních pověstí a můžeme ji považovat za dobrou alternativu ke Starým pověstem českým, která nám nabízí pohled na toto téma z morálního úhlu, jenž je v naší době bezesporu velmi potřebný.

Při komparaci obou knih jsme došli k závěru, že morálním odkazem předčila Pit'hova kniha Paměť a naděje Jiráskovy Staré pověsti české, které nám předkládají především odkaz vlastenecký a národotvorný, který vzhledem k tomu, že žijeme ve svobodné zemi, není natolik aktuální jako Pit'hův dnes tolik potřebný morální a etický podtext.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. **Bobák, Jindřich František.** *Dávné pověsti českého národa.* Praha: Pavel Dolejší, Malostranské nakladatelství, 2012. 978-80-904819-0-9.
2. **Cambell Joseph.** *Proměny mýtů v čase.* Praha: Portál, 2000. 80-7178-397-8.
3. **Cibule, Václav.** *Nové pražské pověsti.* Praha: Panorama, 1981. 11-019-81.
4. **Čeňková, Jana a kol.** *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury.* Praha: Portál, 2006. 80-7367-095-X.
5. **Driverová, Martina.** *České dějiny očima psa.* Praha: Albatros, 2004. 978-80-00-04734-8.
6. **Finda, Ján.** *Slovník literárnovedných termínov.* Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1979. Kniha bez ISBN.
7. **Janáčková, Jaroslava.** *Alois Jirásek.* Praha : Melantrich, 1987. Kniha bez ISBN.
8. **Janáčková, Jaroslava.** *Malá knížka o Starých pověstech českých.* Praha : Klub mladých čtenářů Albatros, 1985. Kniha bez ISBN.
9. **Jirásek, Alois.** *Staré pověsti české.* Praha: Albatros, 1989. 80-04-24557-9.
10. **Jung, Carl Gustav.** *Člověk a jeho symboly.* Praha: Portál, 2017. 978-80-262-1259-1.
11. **Karbusický, Vladimír.** *Báje, mýty a dějin.* Praha: Mladá fronta, 1995. 80-204-0524-0.
12. **Krejčí, Ivan.** *Strašné pověsti české aneb hrdinné pověsti bohemanů.* Praha : Mladá fronta, 2005. 80-204-1334-0.
13. **Křest'an, Jiří.** *Zdeněk Nejedlý.* Praha : Paseka a Litomyšl, 2013. 978-80-7432-253-2.
14. **Macura, Vladimír.** *Český sen.* Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1998. 80-7106-270-7
15. **Mašínová, Leotina.** *Za oponou paměti.* Hradec Králové : Hradec Králové, 1982. Kniha bez ISBN.
16. **Mocná, Dagmar, Peterka, Josef, a kol.** *Encyklopedie literárních žánrů.* Praha a Litomyšl : Paseka, 2004. 80-7185-669-X.
17. **Nejedlý, Zdeněk.** *Alois Jirásek a společenský význam jeho díla.* Praha : Československý spisovatel, 1951. Kniha bez ISBN.
18. **Odehnal, Petr.** *Za dlouhých večerů...Pověsti a pohádky z Hornolidečska.* Lidečko : Místní akční skupina Hornolidečska, 2012. ISBN:978-80-260-1664-9.

19. **Olbracht, Ivan.** *Ze starých letopisů* . Praha : Albatros , 1984. Kniha bez ISBN.
20. **Pavlát, Leo.** *Osm světů*, Praha: Albatros, 1992. 80-00-00089-6.
21. **Pitřha, Petr.** *Paměť a naděje*, Praha: Nakladatelství Karolinum, 2003. 80-246-0641-0.
22. **Rak, Jiří.** *Bývali Čechové*. Praha : H+H, 1994. 80-85787-73-3.
23. **Sirovátka, Oldřich.** *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře* . Brno : Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1998. 80-85010-06-2.
24. **Svátek, Josef.** *Pražské pověsti a legendy*. Praha: Paseka , 2002. 80-7185-541-3.
25. **Timofejev, Leonid Ivanovič a kol.** *Slovník literárnovedných termínů*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1981. Kniha bez ISBN.
26. **Třeštík, Dušan.** *Mýty kmene Čechů*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003. 80-7106-646-X.
27. **Vlašín, Štěpán.** *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1977. Kniha bez ISBN.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Irena Filgasová
Katedra:	Českého jazyka a literatury
Vedoucí práce:	Mgr. Daniel Jakubíček Ph.D
Rok obhajoby:	2019
Název práce:	Obraz starých pověstí českých v průběhu 20. století.
Název v angličtině:	The image of Old Czech Legends during 20th century.
Anotace práce:	Bakalářská práce se zabývá proměnou pověstí ve 20. století, jejich současným zpracováním a srovnáním Starých pověstí českých Aloise Jiráska s knihou Petra Piřhy Paměť a naděje. Jejím cílem je vystihnout význam pověstí pro národní kulturu a dětského čtenáře. Práce se celkově skládá ze čtyř kapitol. První kapitola objasňuje pověst jako žánr. Druhá se zabývá proměnou Starých pověstí českých v národotvorného činitele. Třetí kapitola je o pověstech ve 20. století a jejich současných zpracováních. V poslední čtvrté kapitole je srovnání motivů Starých pověstí českých Aloise Jiráska s knihou Petra Piřhy Paměť a naděje a podrobnější srovnání několika nejznámějších pověstí.
Klíčová slova:	Pověst, Staré pověsti české, národní kultura, vlastenectví, současná zpracování pověstí a srovnání pověstí.
Anotace v angličtině:	Valašská Polanka 2018. Bachelor thesis. University of Palacky in Olomouc. Faculty of Education. Supervisor of the thesis Jakubíček Daniel Mgr. Ph. D. The bachelor thesis concerns with transformation of legends during 20th century, their contemporary form and comparison of Old Czech Legends by Alois Jirásek and

	Memory and Hope by Petr Pitřha. Its main purpose is to capture meaning of legends for national culture and for child reader. The thesis consist of 4 chapters. The first chapter describes a legend as a genre. The second chapter focuses on a transformation of Old Czech Legends into a nation-building factor. The third chapter is about legends in 20th century and their contemporary form. The last chapter deals with the comparison of motives of Old Czech Legends by Alois Jirásek and motives of Memory and Hope by Petr Pitřha and also in more details compares some of the best known legends.
Klíčová slova v angličtině:	Legend, Old Czech legends, national culture, patriotism, contemporary form of legend, comparison of legends.
Rozsah práce:	1617 slov, 103 43 znaků
Jazyk práce:	Český jazyk